

Gaffar akmaklı

Dağlık Karabağ

**işgalden önce
ve sonra**

Bu kitapta Karabağ'ın tarihi kısa olarak anlatılıyor, Ermenilerin bölgeye göç ettirilmesinden bahsediliyor, onların Dağlık Karabağa olan iddialarının mantıksızlığı tarihi belge ve kanıtlarla sunuluyor. İşgalden önceki dönemlerde buradaki yaşam, sosyoekonomik durum bir kaç yönden incelenerek Ermenilerin 1923–1991 yılları arasındaki sürede DKÖV'de gelişme sağlanmadığı yönünde sahte beyanlara yer veriliyor. Bu gün Dağlık Karabağın zor durumuyla ilgili kanıtlar ortaya koyuluyor, bölücü rejimin bu toprakların doğal kaynaklarını yağmalamasından, talan edilmişinden bahsediliyor...

Yazar doç.dr. Gaffar Çakmaklı (Mehdiyev) Türkiye ve Azerbaycanda Ermeni meselesi üzerine çoksayılı çalışmalara, makale ve kitaplara imza atmış bir akademisyendir. Azerbaycan Ermeni Araştırmaları Merkezi başkanıdır. Erciyes Üniversitesinde yeni açılan Ermeni Dili ve Edebiyatı bölümünde Öğretim Görevlisidir

Yazardan

**“ Dağlık ve Ova (Aran) Karabağ- Siam
ikizleri”**

Bu bir gerçek ki, Dağlık Karabağ Azerbaycan`in ezeli ve ebedi bir parçasıdır.

O Azerbaycan`dan ayrı mevcut olamaz. Hiç bir g bu topraklara sahiblik duygusunu Azerbaycan Türklerinin kalbinden silemez ve Karabağ`a olan sonsuz sevgiyi biz Azerbaycan Türklerinin içinden söküp atamaz. Sunduğumuz bu kitap Karabağ`a sonsuz sevgiden meydana gelmiş küçücük bir örnektir. Bu kitap`ta siz işgal altında olan Vatan toprağının bu günümüzde bile,

yadellilerin elinde nasıl büyük acılar içinde kıvrandığını anlayacaksınız. Ermeniler bu gün Karabağ`a zulmediyorlar, onun doğal kaynakları yağmalanıyor, eşsiz doğasına sağalmaz yaralar vuruluyor. Bu da Ermenilerin Karabağı, onun ister dağlık, isterse de ovalık bölgesini kendi vatanları gibi kabul etmediklerini, burada geçici olduklarını anladıklarını kanıtıyor. Ermeniler bu tpraklardan er-geç gidecekler, ama vurulan yaraların sağılması haylı zaman alacak. Başlanacak savaş'ta ise yine Karabağ kan ağlayacak.

Bu araştırmada biz, genellikle, Dağlık Karabağ`ın işgal öncesi ve işgalden sonraki zaman süresindeki sosyoekonomik durumu hakkında bilgi vermek istemişiz. Bu, bize neden gereklidir? Çünkü Ermeniler Dağlık Karabağ`ı Azerbaycan`dan koparmak için her zaman Azerbaycan`ın kasıtlı olarak bölgenin ekonomik açıdan gelişmemesine çalıştığı, burada yaşayan Ermeni kökenli insanlara etnik ayrımcılık ve baskı yapıldığı iddialarından kendi maksadları için kullanmağa çalışmışlar. Bizim araştırmalarımız bu Ermeni iddiasını yalanlıyor. Ermeniler Azerbaycan`a bağlı olan DKÖV`de kötü koşullarda değil, tam tersi,

komşu Azerbaycan bölgelerinden (rayonlarından) kat-kat iyi yaşam kuşullarına sahip olmuşlar. Biz bu araştırmada Dağlık Karabağ'ı ekonomik olarak ayrı bir bölgeye birleştirmek çabasının öncelikle kendiliğinde mümkünsüz olduğunu ispatlayacağız. Bu çabalar onu daha büyük ekonomik felaketlere sürükleye bilir. Ne yazık ki, bu gerçekleri Ermeniler anlamıyorlar. Onlar anlamıyorlar ki, burası başka birisinin Vatanının bir parçasıdır, onu kolay-kolay kendininki etmek mümkünsüzdür.

Şu gerçekleri Ermeni bölücüleri inandırmak gerek. Onlar da, dışarıdaki destekçileri de anlamalılar ki, Dağlık Karabağ Ovalık Karabağ'la bir coğrafi bölge, komple çevre sistemine, bir-birini kapsayan doğal kaynaklarıyla bir bütündür, Ermeni bilim adamı Robert Arakelovun tabirince söylesek, Ovalık ve Dağlık Karabağ "Siam ikizleridir", onları ayırmak akılsızlıktır. Bizim için bu gün Karabağın tam olarak doğal coğrafi birlikteliğini sağlamak çok önemlidir. Bunun için Ermenilerin bu yıllar süresince hiç bir şey elde edemedikleri anlatılmalıdır. Çünkü Karabağ bir bütün bölgedir ve o yalnız Azerbaycan Cumhuriyeti'nin sınırları içinde gelişebilir. Yardımlarla geçinmeniz, el aç

dilenmeniz yeter! Onsuz da Koca tarih her taşı kendi yerine oturtacaktır. Karabağ`da böyle olacak.

Bu kitabı yayına hazırlayanlar bu düşünceden yola çıkmışlar ki, geçen 20 yılda Ermenilerin Dağlık Karabağla ilgili attıkları tüm adımlar, bölücülüktür, Rusya`nın yardımıyla işgal olayı tarihi haksızlıktır ve ergeç bu yanlış Ermenilerin kendileri düzelterekler.Eğer tüm bunlar gerçekleşmezse, yani Ermeniler konuya akılla ve mantıkla yaklaşmasalar, Ermenilerin 20.yüzyılın sonlarında yaptıkları yanlış kendi ordusunun gücüyle düzeltmeğe Azerbaycan halkının kuvveti yetecek. Ordumuzun bu gün bunu yapmağa kuvveti var. Azerbaycan Türkleri hiç bir zaman Azerbaycan toprakları içinde ikinci bir Ermeni devletinin kurulmasına izin vermeyecekler.

Bu kitabı sunduğumuz an bir daha vurgu yapmak isterdik ki, Karabağın Ovalık ve Dağlık bölgeleri bir bütündür ve onların birbirinden ayrı yaşamları sadece olarak imkansızdır.

Gaffar Çakmaklı

1. Dağlık Karabağ – coğrafi bölge gibi

Tarihi Azerbaycan topraklarının ortasında yer alan Dağlık Karabağ'ı Ermeniler 1988 yılından sonra “Artsak” olarak isimlendirmeğe başlamışlar. “Artsak” kelimesi bile kendiliğinde bu bölgenin katiyen Ermenilere ait olmasını göstermez, tam tersi bu kelimenin etimolojisi Türklerin çok daha eskiden burada

var olduklarını açıklıyor. Artsak Azerbaycan`nın o dönemde Albanya adlandırılan devletinin bir parçasıydı ve merhum Ermeni araştırmacısı ve bilim adamı profesör Mireli Seyidov 70-80`li yıllarda yazdığı eserlerde, “Artsakh” toponiminin Türklere ait olduğunu kanıtlamıştı. Onun “Karabağ, Arsag, Arşag toponiminin etimolojisi hakkında notlar” makalesinde Arsag (Arşak) Türkçe “Sak erkeğı”, başka bir deyişle “yiğit, kahraman” demek olduğı yer almıştır. Arsak (Ersek) kelimesinden çok sayıda yer, oba adları meydana gelmiştir (Ertoğrul, Erdahan, Eraz, Erak, Ereş). Artsakh kelimesinin ilk bölümünün “ar” (er) Türk kökeni hiç bir araştırmacıda soru yaratmadığı için onun kime ait olmasını da şüphe altına almak en azından bilimsellikten uzak bir iştir ve dediyimiz gibi Dağlık Karabağın Artsakh adlandırılması bölgenin Ermenilere ait olduğunu bildirmez.

Prof. M.Seyidov yazıyor: “... Bu ad Karabağ ve onunla aynı zamanda, hatta daha önceleri bile kullanılan Arsag (Artsakh) adıdır. Nasıl olmuş ki, Karabağ`ın iki adı meydana gelmiştir? Kanımızca, Arsag daha eskidir. Bu kabile Azerbaycan halkının soyunda olan diğerkabilelerle kaynaştıkça

kabile birliği bağımsızlığını kaybetmiş ve yer, bölge adı gibi geri plana itilmiş, “Karabağ” kelimesi ön plana çıkmıştır. Arsag (Artsakh) ve Varsag/Vartsakh kabile adının izah edilmesi Azerbaycan tarihiyle ilgili bir sıra karanlık, çok az incelenmiş konuların gün yüzüne çıkarılması, soyun kökenlerinin açıklanmasını sağlıyor. Arsag yer adını açıklamazdan önce, lap kısaca bile olsa, Karabağ adı hakkında bazı fikirleri aktaralım. “Kara” ve “bağ” sözcüklerinden meydana gelmiş “Karabağ”ın ilk kısmının “renk”, “kötü”, “kaygılı”, “kadersiz”, “Kuzey”, hatta başkan, büyük, güçlü anlamları var. Azerbaycan`ın bir sıra bölgelerinde büyük kardeşe de “kara” diyorlar. “Karabağ” adının ikinci kısmı “bağ”ın “bağ (iplik)”, “düyüm”, “bağ (bağ – bahçe)”, “soy-köken şeceresi”, “halkın bir kısmı” ve d. anlamları daha çok yaygın olmuştur. O halde, Karabağ – güçlü, büyük boyun, halkın başbuğu, kısmı anlamına geliyor. Buradan anlaşılıyor ki, burada azerbaycanlıların ulu ecdadları güçlü, büyük boyları yaşamışlar. Araştırma hakikaten de bu topraklarda zamanla Orta Asya`dan Kafkasya`ya kadar ses salmış büyük, güçlü bir kabile birliği – Arsagların yaşadıklarını ortaya

çıkartıyor”. “Karabağ” kelimesinin iki sözcüğün birleşmesinden oluştuğu bellidir. Bu ifade yer adı gibi 7. yüzyıldan kullanılmıştır. Karabağ Kafkasya Albanyası`ndan sonra Arap hilafetinin esaretinde kalmış 9-10. yüzyıllarda Saciler devletinin, 10. yüzyılda Salarilerin, 11-12. yüzyıllarda Şeddadilerin, 12-13 yüzyıllarda Eldegizlerin, 13-14. yüzyıllarda Hülakulerin, 15-16. yüzyıllarda Karakoyunlu ve Akkoyunlu devletlerine bağlı olmuştur. Azerbaycan hanlıklara bölündüyü zaman Karabağ Beylerberliği toprakları üzerinde Karabağ Hanlığı ve Gence Hanlığı meydana gelmiştir.

17 mahala (sancağa) parçalanmış Karabağ Hanlığının toprakları Doğudan Kura-Araz nehirlerinin kovuştuğu, Güneyden Araz nehri, Batıdan Karabağ dağları adlanan Köşbek, Salvartı, Erikli dağlarıyla Göyçe gölüne kadar uzanmış, Kuzeyden Kura nehriyle sınırı vardı.

Ermenilerin Karabağ`a yerleşmelerinin ilk tarihi 19. yüzyılın başlarıdır. Rusya Kafkasya`yı ele geçirme planlarını uygulamaya başlarken ilk olarak Karabağ`a sahiplendi. Karabağ Hanı İbrahim Hanla Rus kuvvetlerinin komutanı R.D.Sisianov arasında Kürekçay`da bağladıkları anlaşma Karabağ`ın işgal fermanı oldu ve tarihi sahteleştirmeğe

çalışan Ermenilere bu en iyi cevaptır. Yani Karabağın doğrudan bir Türk - Müslüman devleti gibi Rusya'ya birleştirildi. Ancak Çar Rusyası bu bölgeyi sonsuza kadar elinde bulundurmak için bazı planlar çiziyordu ve Azerbaycanın diğer toprakları da işgal olunduğu zaman onu ebediyen Rus toprağına çevirme planı meydana geliyordu. Bölgeyi elde tutmanın makul yollarından biri buraya Ermenileri yerleştirmektir.

1828 yılında Rusya-İran arasında imzalanan "Türkmençay" anlaşmasından sonra Ermenilerin göçü toplu hale geldi. 1829 yılında Edirne anlaşmasından sonraysa Osmanlı topraklarından Ermenileri Karabağ ve Erivan Hanlığının topraklarına göç ettirerek buraya yerleştirmeğe başladılar. Yalnız bu anlaşmaya göre, 84 bin Ermeni Karabağ ve diğer çevre topraklara yerleştirildiler. 1978 yılında Ermeniler İranın Marağa bölgesinden Dağlık Karabağın Akdere (Mardakert) ilçesine (reyonuna) göçettirmelerinin 150 yılını Marağa köyünde törenle kutlamışlar ve bu tarihin şerefine orada bir taş anıt dikmişler. Üzerinde "Marağa-150" basılmış bu anıt kanıtlıyordu ki, Karabağda Ermenilerin yerleşme tarihi tamı tamına 150 yıldır.

Ermeniler 1988 yılından sonra bu anıtın üzerindeki “Marağa-150” yazısını yoketmişler.

Karabağ`ın Ermenileşmesi bir Rus planı olmuştur. Bunu tarihi belgeler de kanıtlıyor. 19 Mayıs 1783 yılında Knyaz A.Ptyomkin`in II Katerina`ya yazmış olduğu mektubu iyi kaynaktır. Adıgeçen mektupta Knyaz Çariçayı ikna edercesine “Karabağ`ı Ermenilerin idaresine vermekle Asya`da Hristiyan bir devlet yaratmanın” faydalı olmasından bahsetmişti. 1828 yılından sonra toplu Ermeni göçü Rusya`nın daha önceleri belirlenen askeri doktrininin içinde yer almış ve 1828-1830 yılları arasında, yalnız 2 yıl süresince **gayri-resmi** olarak 200 binden fazla Ermeni göçettirilerek yerleştirilmişti. Tüm bu göçlere rağmen, onların nüfusu bölgede çoğunluğu oluşturmuyordu. Burada nüfusun yüzde oranı böyleydi: 64,4% Müslüman-Türk, 34,8% Ermeni. Karabağ`da o zaman yerli Hristiyanlar da yaşıyordu. Ermeniler bu nüfusu, yani Albanları kendi içlerinde zaman zaman asimile edib yokettiler. Şimdi de burada Gregoryanlaşmış ve Ermenileşmiş Albanlar yaşamaktadır. Ermenistan`ın eski cumhurbaşkanı R.Koçaryan`ın bir televizyon

kanalına verdiyi demeçte Alban olduğunu söylemesi de tesadüf değil.

“Dağlık Karabağ nerde yerleşir” sorusuna çekinmeden böyle cevap vermek mümkün: Bu bölge Azerbaycan`ın merkez kısmında yer alan diğer Azerbaycan bölgelerinden (örneğin Ovalık Karabağ`dan) ayrılması imkansız olan va hatta hiç bir zaman hayali bile mümkün olmayan bir Vatan parçasıdır. Özerk vilayetin yüzölçümü 4,4 bin karedir, Azerbaycan Cumhuriyeti`nin beştebirini oluşturuyor. 1970 yılında DKÖV 150 binden fazla nüfusa sahipti. Hankendi kenti, Askeran, Hadrut, Akdere, Martuni, Şuşa reyonları vilayete bağlıydı. Bunlar şimdi Ermenistan işgalci kuvvetlerinin kontrolündedir.

2. Siyasal, ekonomik ilişkilerin bazı tarihi boyutları

Karabağın Yer yüzünde insan oğlunun mesken saldığı en eski bölge olduğunu orada bulunmuş tarihi eserlerden oluşan örnekler kanıtıyor. Azık mağarasında eski insanın meskun olduğunun bulunması ve burada bulunmuş aletlerin 1,5 milyon yıllık tarihi olan Kuruçay uygarlığına ait edilmesi de bu

bölgenin her zaman gelişmede olduğunu gösterir. Ekonomik kültür maddi kültürün gelişmesine yön vermiştir. Karabağ`ın arkeolojik boyuttan incelenmesi çalışmalarına engeller burada ilk insan izlerinin bizzat bu bölgeye ait olduğunu kanıtlamanın önünü kesmiştir. Burada **mezolit** (orta taş devri) ve **eneolit** (Bakır taş devri) devirlerinde büyük gelişme sağladığını saptamak bilim için bir o kadar zor değil. **Eneolit Tunç** ve ilk Demir devirlerinde Karabağ`ın hayatında değişimleri bilim adamlarımız da kanıtlamışlar.

Karabağ işgal olunandan sonra “hasta zihniyetli” Ermeni bilim adamları Azık kültürünün Ermeni halkına ait olduğunu kanıtlamak ve oradan bulunan kafa taslarının şimdiki Ermenilerin kafa taslarına benzemesi hakkında iddiaları asıl bilim adamları tarafından redd edilmişti. Azık kültürünün araştırılmasına katılmış yabancı bilim adamlarına da buraların en eski Ermeni yurdu olduğunu söyletmeğe çalışmışlar. Ermenilerin sahte, tarihi kendi çıkarlarına uygun yazmak deneyleri önceki yüzyıllarda da olmuştur. Tarih yazmak Ermenilerin umuduna bırakılmayacak kadar ciddi iş olduğu için dünya bilim adamları onları bu adımlardan

sakındırmağa çalışmışlar. Dünya ve Azerbaycan bilim adamları sadece eski dönemlerde değil, hatta Orta Çağda bile Karabağ`ın Ermenilere ait olmamasını onlara kanıtlamışlar. Son Tunç ve İlk Demir devri (Miladdan önce 3-7. yüzyıllar) Karabağ`da Hocalı-Gedebey uygarlığı var olmuştur. Buradan bulunmuş Mihi yazılı ekik boncuk (Abadnirariye ait) ve diğer bulgular bölgenin Orta Doğu`yla ekonomik ve kültürel ilişkilerini barındırıyor. Ermenilerin bu topraklara gelme tarihi de malum. Onların kendileri 1978 yılında bu şerefe anıt dikmiş ve bu tören o zaman yayınlanan tüm Azerbaycan ve Ermeni media organlarında yer almıştı.

Ermenilerin Karabağ ve Erivan Hanlığının topraklarına göç ettirilmelerinden önce Rusya`nın Karabağ için politik ve askeri mücadelesi, diplomatik faaliyetleri yapılmıştı. 17. yüzyılın sonlarında Rusya gayet açık olarak Karabağ`a iddialı olduğunu ileri sürmüştü. 1797 yılında İran şahı A.Gacar Şuşa`yı ele geçirdiyi ve burda öldürüldükten sonra Karabağ`ın da Rusya`ya birleştirilmesi maksadı meydana geldi. Buna kadar 1803 yılında Balaken ve 1804 yılında Gence Ruslar tarafından işgal olunmuştu. Karabağ Hanı

İbrahim Han Rusya orduları karşısında direnemeyeceğini anlıyordu. Bu sebepten de Rusya orduları kumandanı P.Sisianovla Kürekçayda (1805) anlaşma yaptı. Bu anlaşmaya göre, Karabağ Rusya'ya birleştiriliyordu. Karabağı Ermeni toprağı sayan Ermenilere böyle bir soru sorulmalıdır: Karabağ o zaman kimlere aitti ve Rusya'ya hangi şartlarla ilhak ediliyordu. Kürekçay anlaşmasında açık şekilde Karabağ'ın Müslüman-Türk Hanlığı gibi Rusya'ya ilhak edilmesi ve burada yaşayan Müslüman nüfusun Rus tabaası olması yer almıştır. Hanlık idaresi de kalıyordu, Han tüm Karabağ topraklarının sahibiydi ve 4. maddeye göre, tüm iç işlerden o sorumluydu. Hanlık idaresi bağımlıydı. 1806 yılında Rusya -İran savaşı sırasında Karabağ Hanı İbrahim Han katledildi, onun yerine geçen Mehdkulu Hanın idaresi zayıf olduğu için Çar yönetimi burada Müslümanların rolünü zayıflatmak için Ermenilerden faydalanmışlar. Ermeniler her zaman dikkatçekici topluluk olmuşlar. Doğu Anadolu'da da Hristiyanlar kendi planlarını uygulamak için diğer Hristiyan halkları değil, bizzat Ermenileri kullanmışlar. Karabağ'ı Rusya'nın bir sömürgesi durumuna getirmek için buraya Ermeni nüfusu yerleştirmek planı

hazırlatıldı ve Rusyan`ın toprak idaresi sisteminde Karabağ futbol topu gibi ordan oraya, burdan buraya atıldı. Onu sık-sık diğer guberniyalara (illere) vererek ondan almak aslında Karabağ`da Hanlık biriminin siyasi anlamını kökten yok etmekte. Ancak Karabağ`ı coğrafi anlamını hafızalardan söküp atmamak mümkün olmadı.

1828 yıl Türkmençay anlaşmasıyla Ermenilerin İran`dan toplu olarak Karabağ`a göçettirilmesi, daha sonra 1829 yılında Edirne anlaşmasıyla Osmanlı İmparatorluğu topraklarından yine de işgal edilmiş topraklara devlet düzeyinde yerleştirilmesiyle bugünkü Karabağ sorununun temeli atılıyordu. Türkmençay anlaşmasının 15.maddesinde Ermenilerin Rusya`ya gönüllü surette yerleşmesi yer almıştı.

Görüldüyü üzere, Rusya Ermenilerin devamlı olarak buraya yerleşmelerine çalışıyor, onlara her tür yardımlar yapıyordu. Hatta Ermeni suç işlemiş olsa da, cezalandırılmıyordu, hafif cezayla kurtuluyordu. O zaman Karabağ vilayetinde nüfusun oranı böyleydi: 78,3% Türk-Müslüman, 21,7% Ermeni. 1828-40 yılları arasında Kuzey Azerbaycan`a, bizzat

Karabağ'a İran'dan, 40 bin, Osmanlı İmparatorluğu topraklarından 90 bin Ermeni göçtendirildi. Ama bu rakam iki kat fazlaydı. Büyük Rus bilim adamı, araştırmacı N.Şavrov kendi kitabında haklı olarak yazıyordu ki, Güney Kafkasya'da yaşayan 1,3 milyon Ermeni nüfusun 1 milyonu sonradan göçtendirilenlerdi ve bunu delillerle kanıtlıyordu. 1916 yılında Karabağ Hanlığının topraklarında (1923 yılında kurulan DKÖV) Ermenilerle Azerbaycanlıların sayı berberleşmeye yakındı (51% Azerbaycan Türkü, 46% Ermeni). Ermeniler bu bölgede çoğalmaktaydılar.

“Büyük Ermenistan” hayaliyle yaşayan bu milletin önde gidenleri artık kuracakları devletin haritasını Kuzey Azerbaycan'da çiziyordular. Çünkü Osmanlı topraklarında (ister Kilis'te, isterse de Doğu Anadolu'da) Ermeni devleti kurmak planı mahvolmuştu. Ermeniler 27 Mayıs 1915 tarihinde Osmanlı'nın Tehçir (“Goç”) Kanunuyla bu topraklardan göçtendirilmiştiler, çünkü onlar 1. Dünya savaşı içinde olan Osmanlı devletinin sırtından vuruyordular. Savaş durumunda olan ülke için bu ihanetti ve Osmanlı'nın içişleri bakanı Talat Paşa'nın Ermenileri bu bölgeden göçtirmekten başka çaresi kalmamıştı.

Ermeniler Osmanlı'nın bir yerinden diğereine (Suriye'ye) göçettirmiştiler, bir çok Ermeni tarihçisinin iddia ettiğinin aksine onlara karşı hiç bir kanuna aykırı eyleme baş vurulmamıştı. Bu Ermenilerin bir çoğunun Karabağ'a gelmesi de olasıdır. Karabağ'daki katliamlarda Doğu Anadolu'da Türklere karşı savaşmış komitecilerin de rolü kanıtlanmış bir gerçektir. Karabağ'da bölücülüğün temeli aslında 1917 yılından sonra atılmıştır. 1917 yılının sonları ve 1918 yılının başlarında S.Şaumyan'ın liderliğinde olan Taşnak-Bolşevik güçler ister Bakü, Gence, Şamahı, Zengezurda, isterse de Karabağ'da Azerbaycan türklerine karşı gerçek soykırım yapmışlar.

3. Dağlık Karabağı Azerbaycandan koparma çabaları

28 Mayıs 1918 tarihinde Azerbaycanda Halk Cumhuriyeti ilan edildiği zaman Ermeniler de kendi bağımsızlıklarını ilan etdiler ve derhal Karabağ'a toprak iddiasında bulundular. Onlar sinsî planlarını uygulamak için burada katliamlar yapmağa başladılar. 1919 yılının başlarında AHC **hükümeti** bu bölgede, yani Cavanşir, Şuşa, Zengezur ve

Cebrayıl **kazalarını** kapsayan bir idare usulu– Karabağ Genel Gubernatorlüğü (Valiliği) kurdu. Hosrev Bey Sultanov`un başkanlığı altında bir süre emniyet sağlandı. Burada yaşamakta olan Ermeni halk barış isitiyordu, buna göre kongre toplayarak genel valinin barış ve refah politikasına destek vermiştiler. Ermeniler Karabağ sorunuyla ilgili konulardan bahs edende hiç bir zaman Karabağ Ermenilerinin 6. Köylü Kongresinden bahs etmiyorlar. 1919 yılının Ağustos ayında düzenlenmiş o kongrede Ermeniler AHC`nin sunduğu “keçici anlaşmayı” canı-gönülden kabul etmişler. O anlaşmada Karabağ Ermenileri Azerbaycan hükümetini tanıyordu. O zaman başka yolları da yoktu.

Fakat 1919 yılının sonları ve 1920 yılının öncelerinde Karabağetrafi bölgeleri, özellikle de Zengezur`da ve Cavanşir kazasının bazı köylerine Ermeni baskınları Şuşa kazasında da durumu zorlaştırdı. Şuşa katliamları yaşandı. 1920 yılının Nisan işgali öncesinde Ermeniler Karabağ`da ayırıcılık faaliyetlerini genişletmiştiler ve bu da sebepsiz değildi. 1920 yılının başlarında Karabağ Ermenilerinin faaliyetleri 1990 ve önceleri yapılan ayırıcılıkla kıyaslamak mümkün. O

zaman da Ermenilerin yalnız olmadıklarına dair Ruslardan sinyaller geliyordu. Arkalarına Hristiyan Rusyası'nı gören Ermenistan (Ararat) Cumhuriyeti Karabağ'da valilik idaresi kurulmasına karşı çıkması bu topraklara iddiada bulunacaklarına işareydi. Azerbaycan hükümetinin dikkatini bu bölgeye çekilmesi de özellikle "Ermeni planı"ndan haber veriyordu ve bu devletin kuzey sınırlarının savunmasını zayıflatıyor ve Nisan istilasına zemin hazırlıyordu.

AHC iktidarı aslında Karabağ'da devletin eğemen haklarını uygulamıştı. 1918 yılının **18. sayında** "Azerbaycan" gazetesi yazıyordu: "Ermeniler bu katliamlara son verilmesi için Han Hoyski'nin yanına bir temsilci heyet yollamak istiyorlardı" ve yine de gazetede Ermeni eşkiya çeteleri silahlarını bırakmak ve af olunmak için Karabağ'daki Türk iktidarına seslendikleri yer almıştı. Andranik'e gelince, o Erivan yönünde kaçmıştı.

Ermenilerin Azerbaycan iktidarını **Sovyetlerin** ilk zamanlarında da kabul ettiklerine kanıtlayan bir çok delil var. Onlardan biri daha ilginçtir. PK(b)P'nin Kafkasya Bürosu üyesi A.İ.Mıkoyan'ın V.İ.Lenin'e gönderdiği bir rapor-mektupta Ermeni ne yazıyordu:

“Taşnaklar – Ermeni hükümetinin ajanları Karabağ’ı Ermenistan’a birleştirmek istiyorlar, oysa bu Karabağ halkını Bakü gibi bir hayat kaynağından mahrum etmek demek, bu halkı Erivan’a bağlamak çok anlamsız bir iştir.

Ermeni köylüleri kendilerinin kurultayında Sovyet Azerbaycan’ının idaresini kabul ederek onun idaresinde kalmağı karara bağladılar”.

Partinin diğer bir yöneticilerinden olan Levon Mirzoyan 1923 yılında yazıyordu:

“Karabağ sorununun tam çözümü yoktur. Ermeni köylüsü bildiriyor ki, o Bakü ve Akdamla sıkı ilişki kurmadan yaşayamaz ve yol güvenliyi, kültürel açıdan gelişmesinin teminatı gerekir ”.

Tüm bunlar burada yaşayan Ermeni kökenli halkın Azerbaycan’dan, Bakü’den izole durumda, ayrı olarak yaşamak istediği anlamını vermiyordu. Ermeni köylülerinin 6. kurultayının kararı da böyle olmuştu. Azerbaycan’ın başbakanı ve harbiye bakanı 1919 yılının Ağustos ayında Karabağ’a gelirken Şuşa’nın Ermeni pazarında Ermeniler kendi yazılarıyla bir tabela yazarak asmışlardı: “Yaşasın Azerbaycan Cumhuriyeti”.

Azerbaycan ve Ermenistan Sovyet yönetimine katıldıktan sonra toprak konularını artık Kafkasya Bürosu görüşüyordu ve Ermenistan`ın Dağlık Karabağ`ın Ermenilere ait olması yönünde verdiği açıklamanın KB-nin kabul etmesi doğal olarak Azerbaycan`ın sert tepkisine sebep oldu. Sonra devam eden süreçte Ermeniler yine de Moskova`nın yardımıyla hiç bir hakkı olmadan Dağlık Karabağ`da özerklik statüsü elde ettiler. Bu da gelecekteki sorunların temelini oluşturuyordu. Oysa Ermenistan topraklarında toplu halde Azerbaycan Türkleri meskundu, onlara da özerklik hakkı verilmeliydi. Fakat bunların hiç biri olmadı.

Kaynaklandığımız belgelerde de açıkça görülüyor ki, Kafkasya Bürosu “oyun oynamış”, ilk toplantılarında Karabağ`ı Ermenistan`a “vermiş”, sonraki toplantılarında “hakka dayanarak” onu Azerbaycan`ın idaresine bırakmıştır. Hatırlatmakta yarar var: bu belgenin lehine Stalin`in kendisi de oy vermişti. Aslında sonuç Ermenilerin yararına olmuştur, Azerbaycan`ın idaresinde Ermenilere ait bir özerk yapılanmanın her zaman devletimiz için karınağrısı olacağı anlamına geliyordu. Bu belgelere dikkat edin:

“RK (b)P MK Kafkasya Bürosu toplantısının akşam oturumunun protokolünden

Katılımcılar: *RKP MK üyesi Stalin, Kafkasya Bürosunun üyeleri: Orconikidze, Maharadze, Kirov, Myasnikov, Nazaretyan, Orahelişvili ve Figatner. ‘Komsomol’un Kafkasya Bürosunun katibi Breytman, Gürcistan MK üyeleri: Çindadze, Mdivani ve Svanidze. 4 Temmuz 1921*

Görüşüldü:

5. Karabağ sorunu: bu sorunun görüşülmesinde iki farklı görüş meydana çıktı ve şunlar oylamaya sunuldu:

a) Karabağ’ı Azerbaycan`ın hududlarında bırakmak;

b) Tüm Karabağ`da, tüm Ermeni ve Müslüman nüfusun katılımıyla genel halk oylamasının teşkili;

c) Karabağın Dağlık kısmını Ermenistan`ın idaresine bırakmak;

k) Yalnız Dağlık Karabağ`da Ermeniler arasında halk oylamasının teşkili.

6. Karabağ sorununun Azerbaycan için özel önemini anımsatarak, yoldaş Nerimanov buna topyekun karar verilmesi için sorunun RKP

MK-de görüşülmesinin önemli sayılması yönünde teklif verdi.

Karara bağlandı:

Lehte oy kullandılar: Nerimanov, Maharadze, Nazaretyan;

Alehte oy kullandılar: Orconikidze, Myasnikov, Kirov, Figatner;

Lehte oy kullandılar: Nerimanov, Maharadze;

Lehte oy kullandılar: Orconikidze, Myasnikov, Kirov, Figatner;

Lehte oy kullandılar: Orconikidze, Myasnikov, Figatner, Kirov, Nazaretyan.

Karara bağlandı: *Dağlık Karabağ Ermenistan`ın idaresine verilsin, yalnız Dağlık Karabağ`da halk oylaması yapılsın.*

Karabağ sorununun önemli fikir ayrılığına sebep olduğunu dikkate alarak, RKP MK Kafkasya Bürosu onun tam çözümü için RKP MK-de görüşülmesini doğru buluyor.

Karabağ sorununa dair oylamaya yoldaş Orahelişvili katılmadı.

RKP MK Kafkasya Bürosunun katibi Figatner.

Belgenin altına bakın kimler imza atmışlar.
Stalin (*Cugaşvili*) *İosif Vissarionoviç* (1879-1953) – o zaman ulusların işleriyle ilgili halk komiseriydi (1917-1922); **Orconkidze** *Grigori Konstantinoviç (Sergo)* (1886-1937); **Maharadze** *Filipp İseyeviç* (1868-1941) – *Gürcistan HİK başkanı*; **Nerimanov** *Neriman Kerbelai Necef oğlu* (1870-1925) – *Azerbaycan HKS başkanı* (1920-1922); **Kirov** (*Kostrikov*) *Sergey Mironoviç* (1886-1934); **Myasnikov** (*Myasnikyan*) *Aleksandr Fyodoroviç* (1886-1925) – *Ermenistan HİK başkanı*; **Nazaretyan** *Amayak Markaroviç* (1889-1937) – 1920-1921 yıllarında *KB-nin katibi, Gürcistan HİK ve K(b)P MK üyesi*; **Orahelaşvili** *İvan (Mamiya) Dmitriyeviç* (1881-1937) – 1921 yılının Martundan *Gürcistan HİK üyesi, K (b) P MK katibi ve HKS başkanı*; **Figatner** *Yuri Petroviç* (*Yakov İsaakoviç*) (1889-1937) – 1921 yılının Martundan *KB katibi*.

Bununla ilgili diğer bir belgeye dikkat edelim:

RK(b)MK Kafkasya Bürosu
toplantısının oturum protokolünden
5 Temmuz 1921

Katılımcılar:

MK üyesi Stalin, Kafkasya Bürosunun üyeleri: yoldaş Orconikidze, Kirov, Orahelişvili, Figatner, Nerimanov, Myasnikov, Azerbaycan SSC Durumk Dış İşler Komiseri Hüseyinov.

Görüşüldü:

1. Yoldaş Orconikidze ve Nazaretyan önceki toplantının Karabağla ilgili kararına yeniden görüşülmesi teklifini verdiler.

Karara bağlandı:

Müslümanlar ve Ermeniler arasında ulusal barışın gererliliyinden yola çıkarak Yukarı ve Aşağı Karabağ'ın Azerbaycan'la yüksek ekonomik ilişkilerini göz önünde bulundurarak, Dağlık Karabağ Azerbaycan SSC idaresinde kalsın, ona özerk vilayet idaresi bulunan, yönetim merkezi Şuşa kenti olmakla geniş özerklik verilsin.

Oy kullandılar - 4 lehde, 3 tarafsız.

Azerbaycan MK sonradan RKP MK Kafkasya Bürosu'nun onayına sunmakla özerk vilayetin sınırlarını belirlesin.

RKP MK Kafkasya Bürosunun Genel Başkanlığı Dağlık Karabağ'ın Olağanüstü Komitesine adaylığa dair mutabakatın Azerbaycan ve Ermenistan MK ile yapılmasını önersin.

Azerbaycan MK tarafından Dağlık Karabağ'ın özerklik boyutu belirlensin ve onay için MK Kafkasya Bürosu'nun sunulsun.

KB-nin 5 Temmuz 1921 kararının Azerbaycan'a kabul ettirilmesi için baskılar olmuştur. Dağlık Karabağ'a özerklik verilmesi için faaliyet meydana yalnız Kafkasya Bürosu olmamıştır. SSCB'nin kurulmasından sonra, 1923 yılının Temmuz ayının 4'de Azerbaycan Sovyetleri MİK-nin artık S.Kirov'un başkanlığı ile Karabağ hakkında meseleyi görüşerek 6 maddeden ibaret karar kabul etmesi bunu kanıtlıyor.

Be belgede yapılanmanın Özerk Dağlık Karabağ Vilayeti gibi isimlendirilmesi dikkat çekiyor, sonralar niçinse o Dağlık Karabağ Özerk Vilayeti gibi isimlendirilmiştir. Dağlık Karabağ'a özerklik verilmesi Karabağ'ın tarihi

coğrafi bütünlüğüne ve gelişmesine çok aksi yönde etki yapmıştır. Dağlık Karabağ Özerk Vilayeti'nin toprakları bilimsel-coğrafi açıdan değil, Ermenilerin çoğunlukta olduğu yerel topraklarda sahte bir yapılanma altında birleştirilmesi prensipini kendinde barındırmıştır. Ta o zaman Ermenilerin nüfusunun sahte olarak 170 bin olduğu halde 215 bin gibi gösterilmesi de buna hizmet ediyordu. Bu da nüfusun sayını artırmak yolu ile ve DKÖV topraklarında yeni yaşam alanlarının (diğer bölgelerin topraklarındaki köylerin) ele geçirilmesi ile genişletilmişti. Azerbaycanı yönetenler ulusal sorunun karınağrısı olduğunu dikkate alarak liberallik göstermiş ve Ermeniler bundan yeterince faydalanmışlar.

Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan'ın idaresinde kalmasıyla ile barışan (aslında Ermeniler için bundan öte bir yol yoktu) ve bunu kendileri için belirli zaman için “büyük zafer” sayan Ermeni ideolojistleri DKÖV'nin tüm var olduğu dönemde onu Azerbaycan'dan koparma taktiği uygulamışlar. Ermenilerin büyük çoğunluğu DKÖV'de yaşamasa da, onlar buradan kayıttan silinmemiş, bu vilayetin nüfusuna dahildi. Tüm zamanlarda nüfusun

sayımında sahtekarlık yapılmıştır. Hatta bu durum okul ve öğretmenler, öğrencilerin sayında da kendini göstermiştir. Dağlık Karabağ'ın nüfusun en çok olduğu yaşam birimlerinde orta okulun bir sınıfında 25 öğrenci okuması gerektiği halde orada say 15'den fazla olmamıştı. Nüfusun artımı sorununda “Ermeni eli” ustalıklı çalışmıştı. 1921-1939 yıllarında Ermenilerin vilayette ortalama nüfus artımı 3,6% olduğu halde hesaplamalarla o 38,5%-e, Azerbaycanlıların ortalama nüfus artımı 46,1% olduğu halde o 23,1% olmuştu. Bu sahtecilik o dönemin siyasi çevrelerinde konuşulsa da, Sovyetler Birliği yönetimi bu sorunu perdelemeği daha doğru saymıştı.

Dağlık Karabağ'daki nüfus Azerbaycanlıların artımıyla artsa da, bu Ermenilerin üzerine yazılıyordu. Resmi statistiğe göre 1939 yılında DKÖV tüm 150,8 binlik nüfusunun 132,8 bini Ermeni, 14,1 bini ise Azerbaycanlılar gibi gösterilmişti. 1959 yılında DKÖV'nin genel nüfusu 130,3 bine inmiş, onun 110,1 bini Ermeni, 18 bini (4 bin artmıştı) Azerbaycanlılardı. 1970'de 150,3 bin nüfusun 121,1 bini Ermeni, 27,2 bini Azerbaycanlıydı. 1979 yılında 162,2 bin

nüfusun 123,1 bini Ermeni, 37,3 bini Azerbaycanlıydı. 1970 yılında Ermeniler yüzde 80'e varmışdısa, 1979'da onların sayı yüzde 79'du. Azerbaycanlılar yüzde 10 artım sağlamışlardı. Ermeniler ne kadar sahtecilik yapsalar da, Azerbaycanlıların sayını artmasını kabullenmeli olmuşlardır. Ermeni araştırmacı V.Barsukova göre, bu sahtecilik ona göre edilmişdi ki, Ermenilerin ayrımcılığa uğraması, göçe zorlanması yönünde propaganda yapılsın.

1989 yılında sorunun ilk aşamasında Sovyet nüfus sayımına göre DKÖV'nin 187,8 bin nüfusunun 145,4 bini (77%) Ermenilerdi. Azerbaycanlılar geçen 10 yılda 2% azalmıştı. Onların sayı 40,3 bindi (21,5%). İşte görüldüyü gibi, Ermeniler burada nüfusun azalmasından tedirgindiler ve bunu ona guya DKÖV'de Ermeniler için yaşam şartlarının çok ağır olmasına, Azerbaycan yönetiminin onlara karşı ulusal-etnik ayrımcılık yaptığına, onların ekonomik-sosyal durumun ağır olduğundan göçe zorlandığına bağlamağa çalışıyorlardı.

Biz bu araştırmamızda tüm bu Ermeni iddialarının bir **bahane** olduğunu, Azerbaycan'a karşı iğrenc bir politika yürütüldüğünü ve sonuç'ta DK'nin

Azerbaycan'ın idaresinden almasını için siyasi oyunlar olduğunu ortaya koymağa çalışacağız. Önceden söylemek gerekir ki, Dağlık Karabağ nüfusunun sosyoekonomik durumu, bu bölge ile komşu olan diğer Azerbaycan bölgelerinin sosyoekonomik durumundan son derece iyi olmuştur. Bu bir gerçek ki, Dağlık Karabağ'a özerk vilayet statüsü verilmesinin sosyoekonomik gelişmesi için yarattığı imkanlar Ermenileri bu bölgede kalıcı duruma getirdi, onlar için yabancı bir memlekette, onlara kucak açmış bir diyarda ulusal-kültürel gelişimlerini sağladılar, ama ne yazık ki, onlara bu şartları vermiş halka ve devlete ihanet ettiler.

Rusya Bilimler Akademisinin üyesi Abel Ağanbekyan Fransada "Humanite" gazetesine verdiği demeçte DKÖV'nin ekonomik durumundan bahs ederken onun gelişiminin geri kaldığını beyan etmişti, DKÖV'nin Ermenistana bağlanmasının daha uygun olduğu fikrini ileri sürmüştü. Bu beyanlar nereden kaynaklanmıştı? Dönemin SSCB lideri Mihail Gorbaçova yakınlığı ile seçilen o kişinin bu iddiaları kökten milliyetçilikti ki, o da hastalıkla – "Ermeni hastalığı" ile belirleniyordu. Dağlık Karabağ Özerk

Vilayeti'nin merkezi olan Hankendi (Stepanakert) kentinde bu hastalığa bulaşanlar da fırsatı elden vermek istemediler. Onların istediği kişi yönetime geçmişti, çok korktukları Azerbaycanlı lider Haydar Aliyev'se 1987 yılından istifaya etmiş, artık Kremlin'de değildi. Artık Dağlık Karabağ'ı Azerbaycan'dan ayırmak için fırsat yetişmişti. **Sebeb** de vardı. Sosyoekonomik gerilik, Azerbaycan'ın **manevi** baskıları ve b. Tüm bunların manzarası nasıldı, biz bunlardan bir kadar sonra bahs edeceğiz. Şimdi gelin bakalım DK'nin var olduğu zaman onu Azerbaycan'dan ayırmak için edilen çabaların içinde hangi sebepler vardı?

Ermeni ayrımcılığının temelinde sahtekarlık yoluyla diğer halkların topraklarına sahip çıkmak faaliyeti duruyor. Dağlık Karabağ hiç bir zaman Ermenilerin olmamış, fakat buraların doğal güzellikleri, verimli toprağı ve stratejik yönden önemi onu elde etmek için Ermenileri sevk etmişti.

Onu Azerbaycan'dan koparmak için Sovyet döneminde de çeşitli çabalar olmuştu. Ermeniler DK'nin onlara ait olduğunu savunmak için önce denenmiş metodları kullanmağa çalışmışlar: çeşitli ülke basınında

beyanlarda bulunmak, kitaplar yazarak, diğer dillere çevirerek yayınlamak ve b. Ermeniler Karabağ'la ilgili iddialara geçen yüzyılın 20'li yıllarında başlamışlardı. Ama bu yıllarda onlar yalnızca Rusya ve diğer ülkelerdeki okurları "Dağlık Karabağ Ermeni yurdudur", "Dağlık Karabağ Ermenistanın yüksek kültürel düzeye sahip Vilayetidir", "Artsak – eski Ermeni yurdu"dur ve b. bu gibi yalanlara inandıra bildiler. Fakat bundan öteye gidemediler. Sovyet rejiminin yaptığı yasaklar Ermenileri bir kadar sabırlı olmağa yöneltti.

II Dünya Savaşı yıllarında ülkenin sorunlarıyla başbaşa olduğu bir sırada yeniden DK'ın Ermenistan'a verilmesi yönünde tahriklere başladılar. 1945 yılının Kasım ayında Ermenistan KP MK'nin sekreteri G. Arutyunov İ.Stalin'den DKÖV'nin Ermenistan'a katılmasını istedi. Bu istek Azerbaycan KP MK-nin birinci sekreteri Mircefer Bağirov'a gönderildi. Bağirov'un buna cevap olarak Moskova'ya yazdığı mektupta Ermenilerin bu isteklerinin tahripkar, tahrikçi ve hiç bir esası olmayan sersem düşüncelerden ibaret olduğu bildiriliyor ve sert şekilde karşı çıkılıyor. O mektubun metninden bazı parçalar maksa-

dımızla bağdaştığı için onu olduğu gibi vermeyi uygun bulduk:

“Ermenistan Kommunist (bolşevikler) Partisi MK'nın sekreteri Arutyunov yoldaşın Dağlık Karabağ Özerk Vilayeti'nin Ermenistan SSC idaresine verilmesi önerisiyle ilgili Sizin telgrafınıza cevap olarak bilgi veriyorum:

Dağlık Karabağ Özerk Vilayetinin toprakları ta eski zamanlardan, merkezi 1747 yılında Karabağlı Penah Han tarafından kale gibi inşa edilmiş Penahabad kenti olan Karabağ Hanlığı'nın idaresinde olmuştur.

1826 yılında Karabağ Çar Rusyasına bağlanmıştır. Sonralar şimdiki Dağlık Karabağ Özerk Vilayeti'nin toprakları Şuşa, Cavanşir, Karyagin ve Kubadlı kazaları adı altında Yelizavetpol Kuberniyasının idaresinde olmuştur.

1918-1920 yıllarında Musavatçıların Azerbaycan'da ve Taşnakların Ermenistan'da iktidarda olduğu dönemde Musavat hükümeti tarafından merkezi Şuşa (keçmiş Penahabad) kenti olmakla General – Kubernatorluk oluşturulmuştur.

Musavatçular ve Taşnaklar tarafından yapılan milletler arasında katliamın sonucunda Azerbaycan'ın ve Ermenistan'ın bir çok kentleri gibi, Şuşa da harabeye dönüştürülmüştür.

1920 yılında Azerbaycanda Sovyet iktidarı kurulduktan sonra ilk zamanlarda tüm Karabağ'ın kamusal – siyasal alanlarında yönetim tek Vilayet İnkilap Komitesi tarafından yapılıyordu .

1923 yılında Karabağın genellikle Ermeniler meskun olduğu Dağlık kısmının Ermenistan SSC-ye birleştirilmesi sorunu ortaya atıldı. Fakat bu toprakların Ermenistan SSC ile genel sınırlarını olmaması ve Ermenistan'dan yalnız Azerbaycanlıların yaşadığı Kubadlı, Laçın, Kelbecer ve Destefur bölgeleri ile ayrılması sebebinden, parti yönetiminin Azerbaycan Merkezi İdare Komitesinin 7 Temmuz 1923 yıl tarihli kararıyla merkezi Hankendi, şimdiki Stepanakert olan Dağlık Karabağ Özerk Vilayeti oluşturuldu.

Böylece, Dağlık Karabağ Özerk Vilayeti coğrafi açıdan hiç bir zaman Ermenistan SSC-yle sınırlı olmamış ve şimdi de sınıra mahsus değil.

Azerbaycanda Sovyet iktidarı yıllarında Dağlık Karabağ'da vlayetin kamusal - siyasal ve kültürel gelişimine büyük katkılar olmuştur. Bu gelişmelerin en parlak örneklerinden biri – DKÖV'nin merkezi Stepanakert kentinin küçük, terk edilmiş bir köyden Azerbaycanın en abad ve kültürel açıdan gelişmiş kentlerinden birine dönüşmesidir.

Azerbaycan SSC-nin tüm yüksek öğretim okulları ve teknik kolejlerinin talebelerinin çoğunluğu Dağlık Karabağ Özerk Vilayeti'nden olmakla yüzde 20,5 Ermeniler oluşturuyordu.

Cumhuriyetin parti, sovyet, kamusal alan yöneticileri – Azerbaycan K(b)P MK'nun sekreterleri, yardımcıları, halk komiserleri yardımcıları ve diğerleri arasında Dağlık Karabağ'dan olan yoldaşlar da az değildir.

Bununla böyle biz Dağlık Karabağ Özerk Vilayeti'nin Ermenistan SSC-nin idaresine verilmesine itiraz etmiyoruz. Fakat Dağlık Karabağ Özerk Vilayet'inin idaresinde olmasına rağmen, halhazırda da genel olarak Azerbaycanlıların yaşadığı Şuşa ilçesinin Ermenistan SSC-ye verilmesine karşıyız.

Şuşa kenti bina edildiği günden Karabağ'ın yönetim ve kültürel merkezi ol-

makla, Azerbaycan halkının kendi bağımsızlığı için İran işgalcileri ile yaptığı mücadelede benzersiz roü bulunuyor.

En kanlı fatihlerden biri, Güney Kafkasya halklarının celladı Ağa Muhammet Şah Kacar Şuşa da öldürülmüştür.

Azerbaycan halkının zengin muzik kültürü bu kentte oluşmuştur. İbrahim Han, Vakıf, Natevan ve diğer görkemli siyaset ve kültür adamlarının isimleri bu kente bağlıdır.

Aynı zamanda, GBK(b)P MK-nin dikkatine sunmağı gerekli sayıyoruz ki, DKÖV'nin Ermenistan SSC-nin idaresine verilmesi meselesi görüşülürse, Ermenistan SSC'nin Azerbaycan Cumhuriyeti'yle sınırı olan ve genellikle Azerbaycanlıların yaşamakta oldukları Ezizbeyov, Vedi ve Karabağlar bölgelerinin Azerbaycan SSC'nin idaresine bırakılması meselesi ele alınmalıdır.

Bu bölgelerin kültürel ve ekonomik açıdan son derecede gelişimden kalmasını dikkate almakla, o toprakların Azerbaycana verilmesi ile halkın maddi ve kamusal durumunu ve kültürel-siyasal hizmet işini iyileştirmeye imkan vere bilir.

GBK(b)P MK'den yukarıda gösterilenlere ilaveten şu meselelerin ele alınmasını da rica ederiz:

Gürcistanlı yoldaşlar Azerbaycan SSC'nin Balaken, Zakatala ve Kah bölgelerinin Gürcistan SSC'nin idaresine verilmesi meselesini ortaya koyuyorlar.

Gösterilen rayonlarda nüfusun genel sayı 79.000 kişi olduğu halde, 9.000 gürcü-ingiloyun yaşamasına rağmen , biz bu önerinin ele alınmasına itiraz etmiyoruz, fakat bu mesele ile aynı zamanda, Gürcistan SSC'nin yalnız Azerbaycanlıların yaşadığı ve bilhassa Azerbaycan SSC'yle sınırı olan Borçalı bölgesinin Azerbaycan SSC'nin idaresine verilmesi meselesi de ele alınmalıdır.

Ve nihayet biz, Dağıstan SSC'nin geçmişde Azerbaycan'ın bir parçası gibi Bakü Kuberniyasının idaresine dahil ve hazırda Azerbaycan SSC ile sınırı olan Derbent ve Kasımkent bölgelerinin topraklarının Azerbaycan SSC'nin idaresine verilmesi meselesinin de ele alınmasını rica ederiz. Bu bölgelerin nüfusu genel olarak Azerbaycanlılardan ibarettir, hayvancılıkla uğraşan nüfusun yarısından çoğu yılın dokkuz ayını

Azerbaycan topraklarındaki yaylalarda meskun oluyorlar.

Kaldırılmış tüm meseleler üzere önerilerin hazırlanması için her bir cumhuriyetten temsilcilerin dahil edildiği GBK (B)P MK komisyonunun kurulmasını uygun buluyoruz.

10 Aralık 1945 No. 1330. Bakü.

O yıllarda bu sorunun belirmesi engellense de, Ermenistan kendi yurtlarından 1948–1953 yıllarında 100 binlerce Azerbaycanlıyı devlet düzeyinde göçe zorlamağı başardı.

1960'lı yıllarda Dağlık Karabağ'da milliyetçilik dalgası ve Ermeni “oyunları” yeniden DKÖV'nin Ermenistan'a birleştirilmesi tahrikini ortaya atmıştır. Ermeniler bu defa diğer yol seçmişlerdi, onlar 45 bin imza toplayarak merkezi yönetimden onları “Azerbaycanın esaretinden” kurtarmağı rica ediyordular.

MK ister Ermenistan'a, isterse de Azerbaycan'a “öneriler paketi” hazırlamaları yönünde talimat vermişti. 1977 yılında SSCB Anayasası kabul edilmesi öncesi yine de SSCB yönetimi nezdinde girişimde bulunurken bu işin mümkün olmayacağı onlara bildirilmişti.

Nihayet, 1988 yılı. Yeni bölücülük dalgası baş kaldırırken Moskova'daki belli siyasi çevreler onlara açık ve gizli destek vermeğe başladı. DK tedricen Azerbaycan'dan koparılmaya başlandı. "Miatsum", "Krunk" örgütlerinin, Karabağ Komitesi'nin açık faaliyetine izin verildi. Burada Moskova'nın uyguladığı özel idareçilik sistemi de Dağlık Karabağ'ı Azerbaycan'dan koparmaya hizmet ediyordu. Ermeniler yine de aynı iddialarla kendi işlerini yürütüyordular. Guya vilayette ekonomik ve sosyal açıdan gelişme yoktur, Ermeni halkı baskı altındadır ve b.

Oysa Dağlık Karabağ işgale kadar çok büyük gelişme elde etmişti. Ne yazık ki, bazı Ermeni faşist ideolojistleri ve onların dışdaki destekçileri bu özelliği inkar etmek yolu tuttular ve ilk zamanlarda dünya kamuoyunu onlara inanmasını sağladılar. Ermeniler niçin bu yola gitmiştiler? Niçin yalandan konuşarak Dağlık Karabağ'da hayat şartlarının çekilmez olduğunu öne çekiyordular? Bunun sade bir cevabı vardı: Azerbaycan'la birlikte yaşamın imkansızlığı yönünde sersem fikir oluşturmayışa çalışmak. Onların bu propagandasından Ermenilerle Azerbaycanlılar bir arada yaşaması mümkün değil, Dağlık Karabağ

Azerbaycan'dan ayrılmalı sonucu elde edilecekti. 1988 yılında DKÖV Halk Temsilcileri Sovyeti'nin kararı da bu sahte esaslar üzerinde çalışılarak ortaya atılmıştı.

Dağlık Karabağ'ı Azerbaycan'dan ayırmak için onların elinde hiç bir bilimsel açıdan kanıtlanan sebep yoktu. Tarihin tüm zamanlarında Karabağ'ın Dağlık kısmıyla ovalık kısmı arasında bir bağıllık olmuştur. Karabağ'ın doğal bütünlüğü coğrafi bölge gibi, ister ekonomik, isterse de siyasi gelişmesini sağlıyor. DKÖV'nin kurulması ve bölgenin diğer kısmından formalite icabı da olsa ayrılması tamamen yanlış bir adımdı. Ama buna rağmen, DKÖV için yaratılmış özel şartlar gelişmesine teminat veriyordu.

Azerbaycan yönetimi sonradan karınağrısına dönüşmemesi ve Merkezin fırçasına kapılmamak için DKÖV'ye özenle dikkat ayırıyordu. Bütçe kararlaştırılırken "Ermeni kardeşlerimiz"ın tatmin olmalarına özen gösteriliyordu. Buna göre de DKÖV Azerbaycan'ın ziraat ve ekonomi bölgesi gibi gelişmeğe başladı. Azerbaycan'ın çevre bölgeleri (özellikle Aşağı Karabağ DKÖV-in hammadde alanına çevrildi. Örneğin, burada inşa edilmiş Karabağ Tekstil Fabrikasına

hammadde diğ er bölgelerden, hatta Ş eki'den (ipek) getiriliyordu. Etraf bölgelerde pamuk ekini için esas alan gibi sayılsa da, Dağlık Karabağ'ın ovalık topraklarından pamuk ekinini durdurdular. Ermeniler “köle işi” sayılan pamuk ekini ile meşgul olmağı kendilerine reva görmediler ve Azerbaycan onların bu inadına karşı gelemedi. Ekonomik ve imalat alanaların DKÖV'de geliştirilmesi ile burada hayat şartlarının da yükseltti. Karabağ'ın Dağlık kısmında meskun olanlar Aşağı'da yaşayanlardan daha iyi hayat şartı elde etmeğe başladılar. Oysa bunun tamam aksi olmalıydı. İşte, Azerbaycan Dağlık Karabağ Ermenilerine bu imkanları vermişti.

Dağlık Karabağ'ın doğal güzelliğı, havası-suyu onun turizm ve sanatorium sektöründe gelişim kazanmasına sebep oldu. Burada tatil merkezleri inşa edilmeye başlandı. Yaz döneminde buraya akın-akın insanların gelmesi DKÖV bütçesini artırdı. Dağlık Karabağ'da kültürel gelişim, Ermeni halkının ulusal düzeyde gelişmesine teminat oluşturuyordu. Onlara hiç bir yasak konmamıştı. Kendi dillerinde eğitim almak işkanına sahiptiler. Bölgedeki tek yüksek okul Hankendi kentindeydi. Dağlık Karabağ'a

Azerbaycan'ın diğer bölgelerinden gidenlere “konuk” gibi davranıyorlardı. Ermenilerin üstün durumu onların milliyetçiliğini artırıyor ve etnik egoizm yaratıyordu.

Dağlık Karabağa sık-sık giden kişilerden biri gibi, diye bilirim ki, Sovyet yönetim sisteminin baskıları burada daha azdı. Azerbaycan'sa burada bir az ihtiyatlı politika sergilemekteydi. Bu, sonralar çok ağır sonuçlara getirecekti. Bölgede son derece serbest olan Ermeniler artık Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan'a aid olmadığını açık beyan ediyorlardı. SSCB'nin güçlü dönemlerinde de ara-sıra basında DKÖV'ni Ermenistan'ın toprağı gibi sunuyordular. Örneğin, Şuşa'da doğmuş bir ressamdan – Gürcüyan'dan bahseden popüler “Ogonyok” dergisi yazıyordu: “Gürcüyan Ermenistan'ın Dağlık Karabağ Vilayeti'nin Şuşa kentinde doğmuştur”. Böyle “yanlış”ları diğer basın kuruluşları da yapıyordu.

Ermeniler daha Sovyet Birliği zamanında gizli örgütler kurarak Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan'dan ayrılması ilkesini yaygınlaştırıyorlardı. Onlar bu yönde iyi örgüt - lenmişler. “Karabağ hareketi” diye isimlendirdikleri süreçlere binayen Ermenilerin

“Karabağ Komitesi”, “Krunk” (“Turna”) ve “Miatsum” (“Birleşme”) gibi çokyönlü faaliyet gösteren örgütleri vardı.

4. Doğal coğrafi bölge ... ve gelişmenin Dağlık Karabağ örneği

Ermeniler Dağlık Karabağ’a verilen bu Özerk Vilayet statüsünü kullanarak onu ekonomik açıdan Azerbaycan’dan ayırmağa ta SSCB dönemlerinde başlamıştılar. Bilim adamı Budak Budakov’un olaylar patlak verdiyi sıralarda bir toplantıda söyledikleri oldukça ilginçtir: “...Dağlık Karabağ Aran Karabağ’da (Ağdam, Mirbeşir (Terter) , Ağcabedi, Füzuli, Cebrayıl) ve Azerbaycan’ın Batı bölgeleri (Kelbecer, Laçın, Kubatlı bölgeleri) ile birlikte bir bütün doğal-coğrafi bölge, komple ekolojik sistem, bir bütün nehirler ağı, karşılıklı olarak biri birine bağlı ekonomi ve kommunikasyon oluşturuyor”.

Karabağ’ın doğal-coğrafi ve ekonomik birliğinin, onun diğer bölgelerle karşılıklı ilişkilerinin doğallığının hayati önemi olan kommunikasyonlar – Ağdam-Hankendi de-

miryol hattı, otomobil yolları, doğal gaz kemeri, elektrik teçizatı hatlarıyla bağlıdır. Bu durum Özerk Vilayetin sanayi ve tarımının çalışması için son derece zaruridir. Diğer taraftan, Özerk Vilayetin ve cumhuriyetin diğer bölgelerinin ekonomisi biri birini tamamlıyor, onların arasında karşılıklı ekonomik ilişkilerin gelişmesi ise gerçek özelliğe sahipti ve bunlar doğal-ekonomik yapının sistemli şeklinin de planlanması ve yönetilmesi için bütün bir sıra önemli faktörlerle ilgilidir. Gerçekte de Dağlık Karabağ Azerbaycan'a ekonomik tellerle sıkı bağlıydı ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nin yardımlarıyla bu bölge kendinin ekonomik-sosyal ve kültürel yükselme çalışmalarını elde etmişti. Yalnız bir delile dikkat etmek yeter ki bu yardımın düzeyi belirlensin. Karabağ'ın Aran kısmında inşa edilen Tekstil Fabrikasının Hankendi'nde inşa edilmesi karara alındı. 50'li 60'lı yıllarda ipekçiliğin gelişmesi için 2 defa maliye kaynağı artırıldı. DKÖV'deki ipek imalı tesisinin işini daha da artırmak için 50-60 lı yıllarda ipek kurdunun kozasının imalı yüzde 70 arttı. 1940 yılında 114 ton olsa da, 1960 yılında bu rakam 186 tona ulaştı. Fakat bu da Karabağ İpek Fabrikasının talebinin

karşılamağığı için Azerbaycan'ın dışından koza ve iplik idhal ediliyordu.

1950–1953 yıllarında inşası sona ermiş Karabağ İpek Tesisi öncül tesise çevrildi. Bu tesis ham ipek, renglenmiş bez, ipek iplik imal ediyordu. 1970 yılında DKÖV'nin ipek imalı tesislerinde 3 binden çok kişi çalışıyordu. Tesis işçileri çok yüksek maaş alıyordular, kısa bir zamanda Hankendi kentinde 400 konutluk 14 bina inşa edilmişti. Yalnız bu fabrikada 400 kişilik çocuk yuvası, hastahane, kütüphane, kültürel ve tatil tesisleri, izci kampları vardı.

Ermeniler bu tesislerin gelişmesi için çaba sarf ediyordular, çünkü bunula DKÖV'de Ermeni göçünü engelleyeceklerini sanıyordular. Diğer taraftan, Türk-Müslüman nüfusun yaşadığı köylere ilgi son derece soğuktu. Bunun da sebebi, Ermenilerin tüm imkanlarıyla DKÖV'de Azerbaycanlı nüfusun yaşamasının karşısını almaktı.

Özerk Vilayet'de gıda sektörü özellikle şarapçılık hızla gelişiyordu. Azerbaycan burada şerabçılığın sanayi üsuluyla gelişmesini temin etmişti. Askeran'da, Kırmızı Bazar'da, Hankendi'de, şarap–konyak tesisleri kurulmuştu.

Şarabın ilkin imalı tesisleri Dağlık Karabağ'ın her yerinde vardı. Karabağ Şarap Fabrikası yalnız SSCB'de değil, tüm dünyada meşhurdu. Bu tesis genel üretimimn yüzde 34%'nü veriyordu. Yağ-peğnir fabrikası, Elektronik Mamüller Fabrikası, Karabağ Halı Fabrikası (1929), yerli hammaddeler esasında inşaat mamülleri tesisleri, orman mamülleri tesisleri, kent ve köylerde yerleşen saysız üretim tesisleri tüm SSCB'de meşhurdu. İlginç bir husus : Dağlık Karabağ'da tekstil fabrikası inşası karara alınırken Ermeni işçileri Bakü'ye, MK'ye böyle bir istekte bulunmuştlar: "Biz bu tesise 26 Bakü Komiserlerinden olan Meşedi Azizbeyov'un adının verilmesini rica ederiz". Azerbaycan'ın onlara yardımına saygıdan mı kaynaklanıyordu bu istek?

60'lı yıllarda Azerbaycan'da sanayi mamüllerinin üretimi yüzde 94 artmıştı, DKÖV'de ise bu rakam 181% olmuştur. 60'lı yıllarda bu vilayete yapılan yatırım 20 defa artmıştı (1 milyondan 20 milyona kadar).

Dağlık Karabağ'ın zıraat alanı da komşu bölgelerden daha iyi gelişmişti. 1950-60 yıllarında DKÖV zıraat alanında gelişme elde etmek için uzunvadeli krediler ayrıldı. Kısa sürede 6 defa DKÖV sanayine 15 milyon 997

bin manat para ayrılmıştı. Araştırmacı Nazım Memedov yazıyor: “1969 yılında Azerbaycan’da her bir ziraat çalışanınin aylık geliri ortalama 143 manattı. Yapılan araştırmalar sonucunda Azerbaycan’ın ayrı-ayrı bölgeleriyle nisbette bu rakam DKÖV’de daha yüksek olmuştur. Lenkeran-Astara bölgesinde 77 manat, Nahçıvan MSSC’de 129 manat, Gence-Kazah bölgesinde 123 manat, Şirvan bölgesinde 149 manat, Muğan-Salyan bölgesinde 136 manat olmuşursa, Dağlık Karabağ Özerk Vilayeti’nde 161 manata ulaşmıştır”.

Yapılan araştırmalardan görünen o ki, her bir ziraat işçisine düşen esas üretim bölgelerinin değerine göre DKÖV ilk yerde yerleşmiştir. Bahs ettiğimiz yılda, Nahçıvan MSSC’de bu rakam 594,8 manat, Lenkeran-Astara bölgesinde 366,3 manat, Gence-Kazah bölgesinde 523,1 manat olmuşdursa, DKÖV’de 1 milyon 574,2 manata ulaşmıştır. Aynı durum kolhoz ve sovhozlarda üretilen bitkilerin ekininde de kendini göstermiştir. Örneğin, Nahçıvan MSSC’de bu rakam yüzde 5,2, Karabağ – Mil bölgesinde yüzde 5,2, Muğan-Salyan bölgesinde yüzde 1,6, Lenkeran-Astara bölgesinde yüzde 2 olmuş -

tursa, DKÖV’de yüzde 11,1- e ulaşmıştır. Elbette, bu ve ya buna benzer deliller binlerce- dir. Tüm yukarıda geçen yüksek ekonomik rakamlar her şeyden önce Azerbaycan hükümetinin DKÖV ye gösterdiği yardımın sonucuydu.

1950-1960 yıllarında DKÖV’de tarım ve hayvancılığın gelişmesi alanında Vilayet yönetiminin köylerde yaptığı çalışmalara bakılırken Vilayet Parti Komitesi ve Vilayet Yönetim Komitesi Azerbaycanlılar yaşayan köylere karşı ayrımcılık yaptığı ortaya çıkar. Azerbaycanlı çiftçiler ağır şartlarda çalışmaları hiç bir zaman değerlendirilmemiş ve hiç bir zaman dikkate alınmamıştır. Azerbaycanlılar yaşayan köylerdeki ekin için yararlı ekin alanları çeşitli yerlerde kazı işleri aparma adıyla kasıtlı olarak yararsız duruma salınmıştır. Bu adımlar ta eskiden beri Dağlık Karabağ’da yaşayan Azerbaycanlıları ata-baba yurtlarından göçe zorlamak ve bu yolla Ermenilerin nüfusunun artmasını sağlamak içindi. Zaman-zaman DKÖV’de Azerbaycanlılara karşı kasıtlı olarak etnik asimilasyon politika sonucunda halkımız mahrumiyetlerle karşı-karşıya kaldı ve zaman-zaman bin yıllarca

yaşadıkları kendi tarihi topraklarından kovuldular.

1950 yılında DKÖV 128 bin nüfusa sahipti, onun yüzde 79'u köylerde, yüzde 21'i kentte meskundu. Bu rakam 1970 yılında artık böyleydi – 62% köylerde, 38% kentlerde. Hankendi küçük bir kasabadan modern bir şehire dönüştü. Halkın yaşam oranı yükseldi. 1950–1960 yıllarında DKÖV'de yaşayan nüfusun sosyoekonomik durumunun yükselmesi bankalara yatırılan nakit paraların hacminin hayli artması da belirliyordu.

DKÖV'de kapsamlı inşaat işlerinin genişlemesi, Sov.BKP MK ve SSCB Bakanlar Kurulunun 1965'de kabul ettiği – “Azerbaycan hükümetine kapsamlı inşaat işlerinin planlanması, işin ve maaşın temini alanında ek haklar verilmesi hakkında” kararın uygulanması ile de artmıştır. Çünkü o zamandan sonra Bakü, Sumkayıt ve Mingçeçvir'de ev inşası tesislerinin, Sumkayıtta şişe fabrikası ve demir-beton parçaları imal eden tesisler işletmeye verilmiş ve üretilen inşaat makinaları zamanında DKÖV'ye ulaştırılmıştır.

Devletin DKÖV'de yaptığı inşaat – onarım işleri vilayet sakinlerinin konut talebinin

karşlanmasında büyük öneme sahipti. 1969 yılının raporlarına göre, Dağlık Karabağ'da her kişiye ortalama 7–8 kare konut alanı veriliyordu. Bu cumhuriyet genelinde olan orandan 2,5 kat fazlaydı. Bununla böyle, DKÖV Halk Temsilcileri Şurası inşaat, kentleşme ve mimarlık alanında yetkilerinden yararlanarak kentleşme ve mimarlık, komple inşaat işleri, şehirlerin ve diğer yaşam alanlarının, özerk vilayet topraklarında yeni inşaat işlerinin yapılması, ayrıca sanayi, nakliyat, kültürel, kamusal ve diğer alanlarda gelişme, yenidenyapılma çalışmaları yönetmekle kasıtlı olarak DKÖV topraklarında Ermeniler yaşayan köyler yeniden şekillendiriliyor, aksine Azerbaycanlılar yaşayan köylerin hiç birinde kamusal alanda yeni inşaat işleri yapılmıyordu. Sonuçta, Azerbaycanlı köyleri boşaltılıyor ve harebeye çevriliyordu.

Yapılan araştırmalar sonucunda 1959–1967 yıllarda DKÖV'de yaşam alanlarının sayı 242'den 235-eye kadar azalması ortaya çıkıyor. Vilayette azalan 7 köy Azerbaycanlıların yaşadığı köylerdi. O köyler ya tamam dağılmış ve ya yakındaki Ermeniler yaşayan köylere birleştirilmişti. Ermeniler yaşayan köy, kasaba

ve beldeler kültürel – kamusal birimleri, elektrikle, ısıtma sistemiyle temin olunduğu halde, Vilayette yönetimi elinde bulunduran Taşnak eyilimli Ermeniler, Azerbaycan karşıtı siyasetini davem ettirerek Azerbaycanlı köylerine her zaman ilgisizlik göstermiş ve burada yaşayan Azerbaycanlı gençlerin iş, iyi yaşam arayışı içinde bulunarak eski ata-baba yurtlarını terk etmek zorunda bırakarak Azerbaycanlıların sayının azalmasına neden oluyordu.

Yukarıda bahsedildiği gibi, Azerbaycan'ın diğer bölgelerinden farklı olarak, DKÖV'nin şehir, ilçe, kasaba ve köylerinde kapsamlı komple inşaat işleri yapılmıştır. Fakat tüm bu yapılara rağmen DKÖV-de kamusal ve şahsi konut inşaatı için devletten ayrılan mali kaynak Dağlık Karabağ Ermeni yönetimi tarafından kasıtlı olarak Azerbaycan Cumhuriyeti yönetimine karşı sahte olumsuzluk yaratmak maksadıyla yerinde ve verimli kullanılmamış ve ya yetersiz olmuştur. Örneğin, 1963 yılında konut inşaatında açık olmuştur. 1968–1969 yıllarındaysa 1 milyon 517 bin manat değerinde inşaat-yapılanma işleri yapılacağı halde, 177,7 bin manatlık (genel kaynağın yüzde 53-ü değerinde),

kamusal inşaat alanındaysa planlanan 298 bin manat yerine 190, 9 bin manat hacminde inşaat- yapılanma işleri yapılmıştır. Buna ek olarak, DKÖV'nin en büyük inşaat tesislerinden biri olan 9 sayılı İnşaat Tesisini 1968–1969 yıllarında cumhuriyet yönetiminin ilgili kurumlarından her tür yardım almasına rağmen, konut inşaat çalışmalarında açık yaptığı halde bunun suçunu Azerbaycan hükümetinde görmeğe çalışmıştır. 9 sayılı İnşaat Tesisinin beceriksizliği ve vilayet yönetiminin kasıtlı siyaseti sonucunda, 1969 yılında Akdere ilçesinde 527 karelik 16 konutlu bina, Hadrut ilçesinde 527 karelik 16 konutlu, Hocavend ilçesinde 315 karelik 12 konutluk, Hankendide 1208 karelik alanı olan, 32 aile için konutlar Azerbaycan hükümetinin defalarla ihtarına rağmen, kullanıma devredilmemiştir.

60'lı yıllarda inşa edilerek kullanıma verilmiş konutların çoğu zamanın taleplerini karşılamıyordu. Bunların çoğunda kalitesizlik, dizayn-mimarlık işinin zayıf olması, kamu hizmetlerinin yeterli düzeyde olmaması durumu vardı. Konut inşaatı alanında Dağlık Karabağ yönetiminin yarattığı bu ve ya buna benzer yapay engeller Azerbaycan yönetiminin

dikkatinden kaçmamış, defalarla görüşülerek gerekli tedbirler alınması için yöntemler belirlenmiştir. Fakat Vilayet yönetimi kendi maksatlarına ulaşmak için bu yönde olan yetersizlikleri gidermek için hiç bir gerekli tedbir almamıştır. Tüm bunlara rağmen, 1950–1960 yıllarında Azerbaycan hükümeti her yıl devamlı olarak DKÖV'nin şehir, kasaba ve köylerinin onarılması, sokak ve parkların yapılanması, yeniden kurulması ve kamu hizmeti kurumları binalarının onarımı ve yenidenyapılanması için devlet bütçesinden büyük mablağda kaynak ayırdı. Yalnız 1959–1965 yıllarında Dağlık Karabağ'ın şehir ve ilçe merkezlerinde hamam, kanalizasyon, konutların ısıtma, elektrik ve diğer kamu hizmetleri için 22,6 milyon manat kaynak ayırmıştır ki, bu da 1955–1958 yıllarıyla kıyaslandığında 2,2 defa fazlaydı. 1960 yılında devlet tarafından ayrılan kaynakla 460 hektar alanda, cadde ve meydanların yeşillik alanı yapılmış, sokakların kenarına 10 binden çok ağac ekilmiş ve 263,8 hektar alanda orman kuşağı, 7,2 hektar alanda park ve bulvarlar yapılmıştır.

DKÖV'de şehir, kasaba ve köylerin yeniden yapılanması, kamu hizmetinin geniş-

lenmesi de halkın yaşam şartlarının iyileşmesine çok yardımcı oluyordu. 1970 yılında DKÖV’de şehir genel kamu konut fonunun yüzde 93’ü su kemerleri, yüzde 89’u kanalizasyon, yüzde 93’ü merkezi ısıtma ve buhar kullanma sistemiyle teçhiz edilmişti. Bahs ettiğimiz dönemde cumhuriyet genelinde bu rakam böyle olmuştur: su kemerleri yüzde 81, kanalizasyon yüzde 79, merkezi ısıtma ve buharla ısıtma sistemi yüzde 54. Rakamlara bakıldığında, DKÖV’de kamu hizmeti alanındaki veriler cumhuriyet genelinden yüksek olmuştur.

DKÖV’de bilim alanında da büyük gelişme oluyordu. 20-ci yüzyılın 40’lı yıllarının ortalarında kurulan Azerbaycan SSC Bilimler Akademisi’nin Dağlık Karabağ şubesi kısa bir dönemde hayli işler yapmıştır. 1950 yılında DKÖV’nin Leninavan kasabasında daha bir bilim merkezi – “Azerbaycan SSC Bilimler Akademisi Genetika ve Seleksyon Enstüsünün Karabağ Bilim-Deney Merkezi” açılmıştır.

Azerbaycan Bilimler Akademisi’nin Dağlık Karabağ şubesi ve Karabağ Bilim-Deney Merkezi kendi faaliyetlerini geliştirmiştir, çeşitli problemlerin öğrenilmesini daha da de-

rinleştiriyor, imalatla ilişkileri genişletiyor, bilim kadrolarının hazırlanması çalışmalarına özel dikkat veriyordu. 20 yüzyılın 50–60-cı senelerinde DKV’de bilim kadrolarının sayı 8 defa artmıştı.

20 yüzyılın 50–60’lı yıllarında kamu ve fen bilimleri alanında önemli başarılar elde edilmişti. Azerbaycan’ın bir çok yerlerinde olduğu gibi DKV’de de arkeolojik kazı işleri yapılmış ve bölgede eski orta yüzyıllar tarihinin bir çok öğrenilmemiş konularını açıklayan ilginç arkeolojik yapılar bulunmuştur. Bu işde M.Hseyrov’un, E.Ceferov’un bölgede yaptıkları arkeolojik bilmsel araştırmalar önemli olmuştur.

1964 yılında Azerbaycan SSC DKV’nin Hadrut ilçesinde Tağlar mağarasının araştırılmasına başlamıştır. Tağlar mağarası biri biriyle bağlı alanlardan ibaretdi. Buradaki Doğu alanında ilkel insanlar yaşamış, çeşitli doğal faktörlerden, tehlikelerden korunmuşlardır. Salon gilli toprakla donanmış olduğundan yılın soğuk zamanlarında burada yaşamak daha olumluydu. Açık kayalıktan ibaret Batı alanı çeşitli maksadlarla, üstelik komşu aşiretlerin hucumlarından savunmak maksadıyla kullanılmıştır.

Azerbaycan KP Merkezi Komitesi'nin 1969 Temmuzun 14-de yapılan genel toplantısında Haydar Alirza oğlu Aliyev Azerbaycan KP MK'nin birinci sekreteri seçildi. Bu olay Azerbaycan tarihinde büyük neme sabiptir. Çünkü 1969 yılından itibaren Azerbaycan tarihinde dnm noktasının temeli koyuldu ve cumhuriyetimizin ekonomik, siyasal ve manevi hayatında dinamik gelişmeler yaşandı. Azerbaycan'ın ayrılmaz kısmı olan DKV de her zaman başarılı devlet adamı olan Haydar Aliyev'in dikkatinde olmuştur. Őua kentinin gelişmesi için Azerbaycan KP MK'si bir kaç karar kabul etmiştir. 1970 yılı ncelerinden balayarak Őua kentinin tarihi anıtlarının onarılmasına, yeni binaların inşasına balanmıtır. 1980–1981 yıllarında Molla Penah Vakıf'ın kabri üzerinde büyük türbe inşa edilmiştir. Azerbaycan'ın eski kültür merkezi olan Őua kentinde Üzeyir Hacıbeyov'un, Bülbül'n ev muzeleri açılmış ve Han kızı Natıevan'ın heykeli kurulmuştur. Őehirde büyük otel, çokkatlı yaşam binaları, idari binalar inşa edildi. Haydar Aliyev'in teebbs ve direkt ynetimi altında yapılan tedbirlerle Őua birlik geneli düzeyinde turizm kentine dnt.

Dağlık Karabağ'da halkın teminatı her zaman Azerbaycan SSC ortalamasından yüksekte olmuştur. 1973 yılında Hankendi'de Azerbaycan Pedokoji Üniversitesi'nin şubesi esasında Öğretmenlik Üniversite'si açıldı. 1979 yılında Ağdam'dan Hankendi'ye demir yolu çekildi. Hayder Aliyev'in yönetim politikasını düzgün kurması sonucunda parti ve sovyet kurumlarının çalışmalarını iyi yapmasıyla Ermeni bölücüleri açık tahriklerden çekindiler. 1977 yılında Dağlık Karabağ sorunu yeniden ortaya atılsa da önu başarıyla alındı.

Ekonomik gelişme 1970–1985 yıllarda Azerbaycan'ın, onun ayrılmaz kısmı olan DKÖV ekonomi ve diğler alanlarda önceki yıllarla kıyaslandığında, en büyük ve önemli yükseliş dönemi gibi tarihe geçmiştir. 1969 yılında Azerbaycan KP MK'nın birinci sekreterti seçilen H. Aliyevin fedakar ve büyük vatansever faaliyeti, diğler alanlarda olduğu gibi, sosyoekonomik gelişmede de dönüşüm yarattı. H.Aliyev o dönemde varolan ekonomik durumun mümkün olan en iyi stratejik gelişme hızını belirledi. Azerbaycan'da, özellikle, onun ayrılmaz parçası olan DKÖV'de üretici güçlerin

gelişmesinde varolan bir sıra yanlış prensiplerin aksine olarak, onun yükselişi Dağlık Karabağ'ın büyük imkanlarının kullanılmasını ve gerekli taleplerinin ödenmesini esas almalıdır. Ekonomide beklenen büyük hacimli gelişme hızla talebe uygun oranda genişletilmesi maksadıyla ilk önce meydana gelmiş üretim potansiyalinin tam kullanılması gerekiyordu. Tüm bunlar için ise birlik hükümetinden ek kaynak almak gerekiyordu. H Aliyev'in teşebbüsü ile SSCB hükümeti Azerbaycanda sanayi, tarım ve hayvancılıkta yoğun gelişme için 5 özel karar kabul etti, bir çok kaynak ve araç-gereç **resurs** tahsil etti. 1971–1985 yıllarında Azerbaycanda ekonomik gelişme için yatırımın hacmi 32 milyar manata ulaşmıştır ki, bu da sovyet döneminin önceki 50 yılında kullanılan kaynaktan 2,1 defa fazlaydı.

Azerbaycan'ın bölgelerinin gelişmesi Haydar Aliyev'in her zaman dikkatinde olmuştur. Modern sanayi, çokalanlı ziraata, geniş sosyal kurumlaşamaya sahip DKÖV'nin gelişmesi için Azerbaycan hükümeti 1971–1985 yıllarında 483 milyon para kaynağı ayırdı. Bu rakam önceki beş yıl süresinde olduğundan 2,8 defa fazlaydı. Araştırmalar sonucunda

görünen o ki, son 20 yıl süresince (1965–1985) kişi başına düşen esaslı kaynağın hacmi 4 defa artmıştır. Bu rakam 1961–1965 yıllarında 59 manat olduğu durumda, 1981–1985 yıllarında 226 manata ulaşmıştır. 1970–1985 yıllarında DKÖV’de genel değeri 470 milyon manat olan esas fonlar, 15 sanayi tesisi ve diğer imalat alanları üretime açılmıştır.

Araştırmalara göre, 1970–1985 yıllarında, cumhuriyet genelinde bölgenin ekonomisine ayrılan paranın hacmi 3-cü sıradaydı. Nitekim, Ermeni taşnakları esassız, toprak iddialarına hak kazandırmak, kamuoyunu kendi tarafına çekmek için guya cumhuriyet yönetiminin DKÖV’ye ilgisizlik göstermesi ve bölgedeki ekonomik gelişme verilerinin diğer bölgelerden aşağı düzeyde olduğunu savunuyordular. Tüm bunlar ise esassız, boş sersemlemeden başka bir şey değildir. Çünkü behs ettiğimiz yıllarda yalnız kişi başına sermaye yatırımı hacmine göre DKÖV diğer bölgelerden öndeydi.

Yalnız bir gerçeği hatırlatmakta fayda var: DKÖV’de yeni sanayi tesislerinin inşası için 1923 yılında kapsamlı yatırım 1 milyon manat idise, 1970–1985 yıllarında bu rakam 30–35 milyon manata ulaşmıştır.

1970–1980 yıllarında DKÖV’de sanayi dinamik gelişme yapmıştır. 1980 yılının statistik verilerine göre, Dağlık Karabağ’da 52 modern sanayi tesisi vardı ve bu tesislerde yüzlerce türde mamul üretiliyordu. Bahs ettiğimiz yıllarda DKÖV sanayi tesislerinde **ipek mamülleri, elektrik araçları, lüminesent ampülleri, kondensatörler, muzik aletleri, mobilya, dekoratif levha ve bijüsteri mamülleri**, inşaat mamulleri, yüzlük kaplamalar, ayakkabı, tekstil mamulleri, et ve süt mamülleri, tatlı ve un mamülleri, konyak, **spirto**, şarap ve diğer mamüllerin üretimi yapılıyordu. 1980’li yılların ortalarında Dağlık Karabağ’da 35 türde sanayi mamüllerine Devlet Kalite Stantard Sertifikası verilmiştir ki, bundan 26’sı tüketim mallarıydı. 1983 yılında DKÖV’de sanayi üretiminin hacmi 1923 yılı ile kıyaslandığında 912 defa artmıştır.

5. Sorununun tarihine kısa bakış...

Ermeni – Türk-müslüman sorununun tarihi 19-cu yüzyıla dayanıyor. “Ermeni sorunu” ortaya atılmazdan önce Osmanlı’nın “sadık taabesi” olan Ermeniler hiç bir sorun yarat-

mıyorlardı. Aksine verilen üstün ulusal ve dini hakları kullanmakla Türklerin kendilerinden bile iyi yaşıyorlardı. Şübhesiz, Ermenileri bu yola iten ve onları kendi ağaları üzerine kışkırtan çok ciddi sebepler olmuştur. Onlardan ilki Batılı ülkelerin Müslüman dünyası içerisinde yaşayan Hristiyan topluluğu olan Ermenilerden bir alet gibi kullanmak istemesi ve bu teklifin Ermeniler tarafından memnurlukla kabul edilmesiydi.

Çünkü Batılılar Ermenilere hizmetleri karşılığında parçalayacağı Osmanlı topraklarından onlara pay ayırmağa söz vermişti ve bunun için bin yıllarca dostluk ilişkilerinde buldukları komşularına ihanet etmek de olurdu.

Ermeniler 19-cu yüzyılın ikinci yarısında artık bu ihanet yolunu tutmuşlardı ve Osmanlı'nın zayıf düşmesini beklemekle beraber, hatta ona tüm güçleriyle yardım ediyordular. Ermenilerin toplu halde yaşadığı topraklarda istikrarın bozulmasına çalışan Batılı devletler ve Rusya bölgede faaliyetlerini aktifleştirmek için yeni örgütlerin yaranmasına talebin var olduğunu anlıyordular. İngilteren'in Van konsolosu Chlayton kendi ülkesine yolladığı bir raporda (12 1890) Rusya

Ermenistanı'ndan (Erivan Kuberniyası kastediliyor) Türkiye Ermenilerine silahlar gönderilmesi için cemiyetler kurulduğu ve bu silahların paylanması için casusların olduğunu yazmıştı. Çhlayton aynı yılın Kasımında gönderdiği diğer bir raporda Ermenilerin artık isyana hazır olduklarını, bunu Amerikalı bir misyonerden tefsilatı ile öğrendiyini yazmıştı.

Vanda konsolos olarak çalışmış Rus general Mayevski'nin hatıralarında da böyle bu bilgi yer almıştı: "1895 yılında Van devrimcileri Avropanın dikkatini "Ermeni sorunu" üzerine yeniden çekmek istiyordular. Zengin Ermenilere para yardımı tehditleri ile mektuplar gönderiyordular". "Hnçak" gazetesi 1890 yılının Martındaki 9-cu sayısında Ermenilerin istiklal mücadelelerine yardım etmeyenlerin öldürüleceğini yazmıştı. "Hnçak" Partisinin Rusya'nın ve Avrupa'nın halkçı grublarıyla bağlantılı olduğunu belirten Ermeni araştırmacısı Meri Koçar yazıyordu: 'Ermeni ulusal özgürlük hareketına terrorla başarıya ulaşmak ilkesi bu örgütlerin etkisinden meydana gelmiştir ve Hnçak kendi faaliyetinde terrorü istisna etmiyordu. Bir taraftan halkçıların terrorist faaliyeti, bunların Ermenistan'a yayılması ve onun Türk

otoriterizmine karşı kullanması, diğer taraftan bu ideolojinin marksizmin esaslarına etkilemesi, “Hnçak” Partisinin ilk programında yer alanlardı”. 1887 yılında yayınlanan “Hnçak” gazetesinde de bu ilkeler yayılmağa, propagandası yapılmağa başlamıştı. Tüm bunlar kanıtıyor ki, “Hnçak” terrorist bir örgüt gibi ortaya çıkmıştı. Partinin 1888 yılında yayınlanan programında da terrorism mücadelenin yöntemlerinden biri gibi gösteriliyordu. Programda “Türkiyede silahlı isyanla varolan kuruluşu değiştirmek ve “Türkiye Ermenistanı”nı isyancı, istikrarsız bölgeye çevirmek” esas maksad olduğu, bağımsızlık elde edilmediyi takdirde Türkiye Ermenistanı’nın diğer bir ülkenin kontrolüne geçmesini sağlamak yer almıştı. Elbette, o ülke Rusya’ydı ve buradan Ermenilere para ve silah yardımı ediliyordu.

Meri Koçar kendinin yazdığı “Ermeni -Türk kamu-siyasal ilişkileri ve Ermeni sorunu” adlı kitabında “Hnçak” partisinin üç mücadele yönteminden söz açıyor. Onlardan birincisi propaganda, ikincisi teşvik ve üçüncüsünün terror olduğunu, bunları ulusal-özgürlük mücadelesi gibi sunmaya çalıştığını, insanlığa karşı cinayet işletmeyi kendi

programında resmileştirdiğini yazıyor. Partinin pratik faaliyetinde esas delil olan terrora bakın nasıl hak kazandırılıyor: “Terrorun maksadı halkı ezilmekten korumak, onun ruhunu, devrimci durumunu zayıflatmak, korku yaratmak! Tüm bunları başarmak için yüksek yönetimde çalışan Türk ve Ermeni milletinin temsilcilerini bir-birine barışmaz düşmen etmek, ihanetçi ve ajanları mahvetmek gerekir”. Bu, “Hnçak” partisinin programından alınan örnekler karşısına böyle bir maksad koyan partinin nasıl faaliyet yapacağı ise açıklı. “Hnçak” partisi kendi programında bu kelimeleri yazmakla yetinmiyordu. Bu maksadların yapılması için parti şunları da öngörüyordu:

- sırf terrorist faaliyeti yapan örgütün teşkilatlanmasını;
- köylüler arasında geniş faaliyet imkanına sahip devrimci örgütün teşkilatlanmasına;
- işçiler arasında geniş faaliyet imkanına sahip devrimci örgütün kurulmasını;
- ister köylü, isterse de işçi örgütlerinin askeri-devrimci örgüte dönüşmesini.

“Taşnaksutyun” partisi hakkında da dönemin basınında aynı analizler yapılmıştı. Yine de bir Ermeni yazarından örnek:

“Komitenin (Taşnak komitesi kastediliyor) programı isyan yoluyla “Türkiye Ermenistanı”na siyasal ve ekonomik özgürlük kazandırmaktı. Komitenin 1892 yılında yapılan Baş Meclisinde karara bağlanan programın 8. maddesinde deniliyor: “hükümet üyelerini öldürmek, servetlerini ise dağıtmak ve yağmalamaktır”.

1877-78 yıllar arasında yaşanan Rus-Türk savaşıdan sonra siyasi durumun Ermenilerin yararına değişmesi de Ermeni örgütlerini aktifleştirmişti. Bu savaştan sonra Türkiye kendinin tarihi toprakları olan Kars Vilayeti'nin tümünü kab etti, Kars 1918'e kadar Rusya esaretinde kaldı. Ayrıca, Berlin Antlaşmasına (1878) göre, Osmanlı devleti “Ermenilerin yaşadıkları vilayetlerde reformlar yapılması, bu alandaki çalışmaları kontrol etmeğe, büyük devletlere belirlenmiş zamanlarda bilgi vermeği” taahüt etmişti. O dönemde Ermenilere ait Ermenice ve Rusça yayımlanan basın organları bu olayları merakla karşıyorlardı. 13 Haziran - 13 Temmuz 1878 tarihinde yapılan Berlin Konferansından Ermeniler bağımsızlık kararı bekliyordular. Bunu elde etmeseler bile Osmanlı devletinin kendi topraklarında yaşa-

yan Hristiyan toplulukla ilgili rapor vermek zorunluluğunu kabul etmesini başardılar. Ermeniler ise bağımsızlıklarını ne zamansa elde edecekleri umuduyla ülke içinde sabotaj, isyan, haos yaratmak işlerini genişletiyordular.

Sonralar Ermeni Devrimci Federasyonu–Taşnaksutyun Partisi San-Stefano Antlaşmasının 16. paragrafını ve Berlin Antlaşmasının 61. maddesini esas alarak “bağımsızlık için mücadelede haklı” olduklarını kanıtlamak ideolojisini yaygınlaştırdılar. Ermenice yayınlanan Taşnaklara ait “Droşak” (“Bayrak”) adlı gazetede “Taşnaksutyun”un ve diğer Ermeni örgütlerinin terroristik faaliyetine hak veriyordu. 16. paragraf Ermenilerin ulusal hakları ile ilgiliydi, tüm dünyaya o zamanlar belli idi ki, Osmanlı devleti azınlıkların haklarını korumakta bir çok Avrupa ülkeleri için örnektir ve bunu onlar itiraf ediyordular. Amma Batı onları öyle ele almıştı ki, Ermeniler her zaman iyilik gördükleri Türk devletini hançerlemek zorunda kalmışdılar. O dönemdeki basın organlarından olan “Ports” yazıyordu: “Bu meselede hiç bir problem yoktu, problem Ermenilerin önce özerklik, sonra ise bağımsızlık elde etmek için kurdukları planla ilgiliydi”.

Çatışmalar artık 1890 yılından başlayarak Van'da, Bitlis'te, Sasun'da, Erzurum'da, Erivan'da ve Osmanlı'nın Ermeniler yaşayan diğer topraklarında başlamıştı. 1905 yılından itibaren bu çatışmalar Güney Kafkasya'nın ayrı-ayrı bölgelerine yayılmıştı. Ermeniler Doğu Anadolu, Kilikya ve Güney Kafkasya'da nihai Ermeni devletini kurmak için tüm güçlerini birleştirmiştiler. 1914 yılında başlanan Birinci Dünya savaşında Antanta ile savaşan Osmanlı İmparatorluğu'nun sırtından hançerlemekten çekinmeyen Ermeniler Doğu Anadolu'da kendi devletlerini ilan etmeye çok yakındılar. Çünkü Doğu Anadolu'nun büyük bir kısmını zapt etmiş Rusya ve diğer Antanta devletleri onlara bunu vaad etmiştiler.

Amma Osmanlı içişleri bakanı Talat Paşa bir kararla tüm planları alt-üst etti. 1915 yılının Mayısında Doğu Anadolu'da yaşayan Ermeniler savaş kurallarına uygun olarak ülkenin bir yerinden diğerine – Suriye'ye (o zaman Suriye Osmanlı sınırlarına dahildi) göç ettirildiler. Kilikya'da da Fransızların mağlup olması Ermenilerin devlet kurmak planlarını boşa çıkardı. Ermeni siyasal örgütleri bu planı Güney Kafkasya'ya taşıdılar. Bu toprakların

ise Ermenilerle hiç bir ilgisi bulunmuyordu ve onların Güney Kafkasya'nın Erivan, Gence, Karabağ ve Nahçıvan topraklarında meskunlaşma tarihi o zaman hiç 100 yıla varmıyordu. İster Bakü'de, isterse de Bakü dışında Ermenilerle çatışmalara neden, Ermeniler yabancı topraklarını zapt ederek orayı kendininki gibi göstermek, hiç bir hak ve hukuku olmadan bu topraklarda devlet kurmak istemleriydi. Bu bir tarihi çelişkidir ki, Türk-Müslümanların bin yıllar boyu yaşadıkları topraklarda "Ermeni devleti" kuruldu ve o zamandan (1918) bu güne kadar bu devlet Türk halkına karşı kanlı terror uyguluyor.

6. Ermeni terrorünün kurbanlarından biri – Dağlık Karabağ

Doğu Anadoluda patlak veren olayların aynısı tam 100 il sonra Karabağ'da başladı. Terrorle, ölümlerle, kanla... Dağlık Karabağ da bu terrorün kurbanlarından biriydi. 1988 yılında Ermeni iddialarının açık şekilde beyan olunmasına işare aslında yukarıdan geliyordu. Sovetler Birliği yönetimi sorunu daha da gerginleştirmek yolu tuttu. Ermeniler ilk

dönemde sokaklara bu sloganlarla çıkıyorlardı. “Lenin, Parti, Gorbaçev” – aslında bu sloganın gizli anlamı vardı. Ona göre ki, o önemde Lenin’in hayır-duası ile Bakü’de ve Azerbaycan’ın çeşitli yerlerinde taşnak-bolşevikler tarafından toplu katliamlar yapılmıştı. BKP’de Dağlık Karabağ Azerbaycan’a ait olduğu halde onun kime ait olması tartışma konusu yapılmış ve 1923 yılında hain planlarla Dağlık Karabağ’a özerklik statüsü verilmişti.

Slogandaki “Gorbaçov” kelmesine gelince, SSCB yönetimine Ermenilerin yardımıyla getirildiği, bu şahsın Ermeniyalı olduğu ve hatta Ermenilerden Dağlık Karabağ’a göre rüşvet aldığı artık hiç kimse için sır değildi. Olayların sonraki seyri M.Gorbaçov’un Ermeniyalı olduğunu kanıtladı. Milletlerarası sorunu aradan kaldırmak, meydana gelen problemleri çözmekdense Sovyet yönetimi Ermenilerin Dağlık Karabağ’da sosyoekonomik gerilemenin olması saçma iddilarına destek vermeye başladı. Bu ilkenin esassızlığını o dönemde Azerbaycan’ın iktisadçı bilim adamları kanıtladılar. Ama onların yorum ve sonuçları merkez tarafından dikkate alınmadı. Merkezde mevkilenmiş

Ermeniler tektarafli olarak propagandalarını sürdürmekteydiler.

SSCB liderinin ekonomi meseleleri müsteşarı Akanbekyan'ın malum iddiası Dağlık Karabağ'ın Ermenistan ekonomisi ile bağılı olması yönünde açıklaması da destekleniyordu. Ama bu aykırı faaliyete kadar hiç zaman, hiç bir Ermeni bilim adamı bu yönde konuşmamış, hiç bir zaman ekonomik gerilemeden, Özerk Vilayetin ağır sosyal durumundan bahs etmemişti. Aksine olartak onlar DKÖV'in Azerbaycan SSC idaresinde kazandığı başarılarından geniş surette bahs etmiştiler. Gerçekten de Dağlık Karabağ ekonomik kalkınma yolunda ilerliyordu. Dağlık Karabağ işgal edildikten sonra da hiç bir Ermeni bilim adamı bu yönde temel bir çalışma ortaya koymamıştır. Hiç kimse buna cüret etmemiştir. Aksine işgal süreci başlarken, yani 1988–1989 yıllarında Ermeni milletinden olan şahıslar kendi açıklamalarında ve yazdıkları mekalelerinde bu gerçeği itiraf etmişler ki, Dağlık Karabağ'ın sosyoekonomik durum onun çevresindeki diğer Azerbaycan bölgelerinden 2,8–3 defa iyi olmuştur.

Ama 80'li yılların ortalarında Ermeniler önceceden kamuoyunu kendi çıkarları yönünde şekillendirmek için SSCB yönetimine sesleniyor, mektuplar yazıyorlardı. Akademisyen Ziyad Semedzade bunun şahitlerinden biridir. O kendinin “Dağlık Karabağ: Bilinmeyen gerçekler” adlı kitabında hatırlıyor: “Açıkça sahte bilgilerden ve uydurmalarından ibaret böyle dilekçelerden biri Sov.BKP MK'ye 1986 yılının ilk baharında (Kesin olarak DKÖV-de olaylar başladıktan iki yıl önce) gönderilmişti. Yalnız dilekçede gösterilenler değil, tümüyle DKÖV'nin sosyoekonomik ve kültürel gelişmesine cumhuriyet hükümetinin ayrı-ayrı bakanlık ve genel idarelerinin yöneticileri tarafından dikkatsizlik gösterilmesi tamamen kasıtlı ve uydurma karakterliydi. Bunu hatta böyle bir delil de kanıtıyor ki, dilekçedeki 216 imzadan yalnız 21 imza DKÖV topraklarında yaşayan kişilere aitti. Onlarla söhbet zamanı ise hepsi bu mektuptan habersiz olduklarını kesinlikle bildirdiler”. Akademisyene göre, 1986 yılında sanayi mamullerinin üretiminin genel hacmi Özerk Vilayetde yüzde 60'tı. Sanayi mamullerinin üretiminin gelişme hızına göre DKÖV cumhuriyet ortalamalarından (yüzde

178, 8'e karşı yüzde 183) öndeydi. Bunu Dağlık Karabağ'a Azerbaycan'ın "baskı" yaptığı gibi sunmak olurmu? Kişi başına düşen sanayi mamüllerinin hacmine göre DKÖV cumhuriyetin diğer bölgeleri arasında ilk yerdeydi.

Ziraat alanında da başarılar kıyaslanırsa, DKÖV diğer Azerbaycan bölgelerinden üstün durumdaydı. Ülke nüfusunun yüzde 2'sinin yaşadığı vilayet genel tarım ve hayvancılık mamüllerinin 5%'ni veriyordu. 1986 yılında vilayet nüfusunun kişi başına düşen para gelirleri 1113,5 manatdan çok olmuştur. Bu, tüm Azerbaycan ortalamasından 97,8 manat, Nahçıvan ÖSSC'dekinden ise 170,4 manat çoktu. Bumuydu Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ'a "baskı"ları? 1961-87 yıllarında vilayetde hastahanedeki hasta yataklarının sayısı 1,7 defadan çok artmıştı. Burada 6 sanatorium ve tatil tesisi, 2 bin yerlik turizm merkezi faaliyeteydi.

Burada resim galerileri, muzeler (9 muze) faaliyeteydi. Nüfusun her on bini için 13 kütüphane vardı ki, Azerbaycan genelinde bu rakam 6'ydı. DKÖV'in tüm köylerinde kültürel merkezler (klüpler) vardı (Şimdi orada köpekler kol geziyor – G.Ç.) Ermeni

yazarlarının ister Bakü’de, isterse de Hankendi’de 1 milyon sayıya ulaşan eserleri yayınlanıyordu. Bakü’de günlük “Kommunist” gazetesi, “Grakan Adrbecan” (“Edebi Azerbaycan”), “Agitator” (“Teşvikatçı”) dergileri, Hankendide Ermeni ve Rus dillerinde “Sovetakan Karabağ” gazetesi, Şuşa, Askeran, Martuni, Hadrut, Mardakert’de ilçe gazeteleri yayınlanıyordu. Okullarda Ermenice öğretim yapılıyordu. Tek kelime ile, Ermeniler Azerbaycan’ın idaresinde çok hür ve refah içinde yaşıyorlardı. Onlara karşı hiç zaman, hiç bir düzeyde ulusal baskılar olmamıştı. Dağlık Karabağ’ı Azerbaycan’dan koparmak için ortaya atılan sorunları onların kendileri de anlamsız bir iş olarak görüyorlardı.

Bu sorun – DKÖV’nin sosyoekonomik geriliyi ile ilgili mesele Karabağ’da olaylar patlak verdikten derhal sonra ortaya atıldı, o zaman Azerbaycan Bakanlar Kurulu yanında Halk Sanayisinin İdaresi Enstüsünde bir görüşme düzenlenmişti. Burada Ermeni bilim ve üst düzey bürokratları da katılmıştı. Onların söyledikleri:

Tigran Haçaturov, *SSCB Bilimler Akademisinin akademisyeni*: “**Bizim her birimiz**

yenidenyapılanma taraftarıyız, istiyoruz ki, plananların hepsi derhal uygulansın...

Son beşyılıklar süresince konut, kreş, sağlık tesislerinin işletmeye sunulmasında özerk vilayet üzre mamül üretimimne göre esas sermaye yatırımı verileri cumhuriyet ortalaması diğer bölgelerine nisbette hayli yüksek olmuştur”.

C. Avetisov – *Azərbaycan SSC yüngül sənaye bəkan yardımçısı*: “**Bu gün DKÖV ipek üretimine göre cumhuriyette ikinci merkezdir. Yüngül sənaye mamülünün üçte iki kısmı ve cumhuriyetin ipekçilik sənayisi mamülünün yüzde 25’i DKÖV’nin payına düşüyor**”.

N. Pogosov, *Azərbaycan Bilimsel Araştırma Ziraat Ekonomisi ve Teşkilî Enstitüsün’ün bilim adamı, iktisad bilimleri doktoru*: “**Bu gün vilayet, cumhuriyetimizin önemli ziraat bölgelerinden biridir. Genellikle burada verimlilik verileri iyidir. Tarım ve hayvancılığın yönetilmesi kültürü artmıştır, ASK’nin lojistik desteği devamlı olarak güçlendirilmiştir**”.

A. Ayriyan, *Azərbaycan SSC orman ve ağac imalı sənayisi bəkanı*: “**Bizim alanımız hakkında bir kaç kelme söylemek isterdim.**

O teknik düzeyi yüksek olan yeni üretim tesisleri ülke ve dış kaynaklı araç ve gereçlerle temin edilmiş mobilya fabrikasıyla temsil olunmuştur. Son 17 yılda fabrikanın gücü 17 defa artmıştır”.

Evet, bunlar Ermeni kökenli kişilerin dedikleridir, bunlar DKÖV'nin geriliyi yönünde sersem iddialar ortaya atılarken onların doğru olmadığını kanıtlıyor. Ama Moskova'da buna inanmadılar ve Dağlık Karabağ'ı Azerbaycan'dan koparmanın diğer metodları hakkında düşünmeğe başladılar. Durumun gerçeğe uygun deyerlendirilmesinde meraklı olmayan Sovyet yönetimi Ermenileri yerini göstermekdense, 1988 yılının 24 Martında “1988–1995 yıllarında Azerbaycan SSC DKÖV'nin sosyoekonomik gelişmesini hızlandırmak tedbirleri hakkında” karar kabul etdi. Bu karar aslında Ermenilerin ayrımcılık faaliyetine hak kazandırmaktı. Bu kararla doğrudan da Azerbaycan yönetimi tarafından bu bölgenin ilgisiz bırakıldığını, vilayetin sosyoekonomik açıdan geri kaldığını kanıtlamak istediler. Bundan esinlenen Ermeniler Azerbaycan'ın idaresinde kalmak istemediler. Vilayet HTŞ'nin malum kararı (Hayla o karar feshedilmemiştir) ve SSCB

Yüksek Sovyeti Genel Kurulu'nun 1989 12 Ocakta kabul ettiği "Azerbaycan SSC-nin DKÖV'de özel yönetim şeklinin uygulanması" konulu kararsa direkt olarak Ermenilere hizmet ediyordu. Bu "Özel Yönetim" Azerbaycan halkının talebiyle aynı yılın 28 Kasımında feshedildi. Bunun yerine yeni bir Ermeniyanlı kurum – Teşkilat Komitesi kuruldu.

Ermenistan bu gibi meseleleri kullanarak 1989 yılının 1 Aralığında Dağlık Karabağ'ın Ermenistan'a birleştirilmesi ile ilgili Anayasaya aykırı olan karar kabul etti. Bu, Azerbaycan'a karşı SSCB yönetiminin daha bir kasıtlı hareketi, sabotajıydı ve halk buna itiraz etti. 1990 yılının 20 Ocak katliamlarının o döneme tesadüf etmesi bir gerçektir.

Azerbaycan kendi bağımsızlığını 1991 yılında ilan ederken BMÖ ve tüm dünya devletleri Dağlık Karabağ'ı Azerbaycan toprakları gibi tanıdılar. Fakat Ermeni bölücüler 1991 yılının Eylülünde yasadışı olarak burada bölücü yapılanma – "Dağlık Karabağ Cumhuriyeti" elan etmişlerdi. Ne Azerbaycan, ne de dünyanın her hangi bir devleti (Ermenistan bile) bu kurumu tanımadı. 1991 yılının sonlarında Azerbaycan ve

Ermenistan arasında Dağlık Karabağ için açık savaş başladı. Dağlık Karabağ'da bulunan Sovyet birlikleri ve onun asgari gereçleri, silah ve muhımatı Ermenilere teslim edildi ve bir çok çatışmalarda Ruslar Ermenilerle birleşerek Dağlık Karabağ'ın Azerbaycanlı köylerine yakıp-yıktilar, halkı göçe zorladılar. 15 Ocak 1992 tarihinde Kerkicahan, Şubatın 10-da Malıbeyli, Kuşçular, Karadağlı köyleri işgal edildi. Sırada Hocalı vardı. Ermeniler dünya tarihinde görülmemiş soykırım yaptılar. Şubatın 25-den 26-na geçtiği gece Hocalı'da baş verenler insanlık tarihinin en kanlı lekesidir. Rusların 366-cı motorlu alayı bu soykırımı yapmakta Ermenilerin yanında bulundu. Hocalı'da 613 kişi öldürüldü, 487 kişi yaralandı, 1275 kişi esir alındı, çocuk ve yaşlılara da kıyıldı. Hocalıda bazı aileler tamamile katledildi.

Ermeniler işgal hareketlerine devam ettiler. Sonra Şuşa işgal edildi, ardınca Laçın elden gitti, 1993 yılının Nisanında Kelbecer işgal edildi. Sonra Temmuz – Kasım aylarında Akdam, Füzuli, Cebrayıl, Kubadlı, Zengilan... Bu savaşda Azerbaycan 20 binden artık değerli insanını kaybetti, 100 binden çok insan yaralandı, 4861 Azerbaycan Türkü Ermeniler

tarafından esir ve ya rehin alındı. Onların çoğunun kaderi bu güne kadar meçhuldür. Azerbaycanlılar kendi yurdlarını terk etmek zorunda kalmışlar. 1 milyonu aşkın Azerbaycanlı mülteci hayatı yaşamaktadır. Ermeni işgali ise sürüyor.

7. Vatandan ayrı salınmış Dağlık Karabağ'ın şimdiki durumu

Dağlık Karabağ işgal edildikten sonra burada durum oldukça ağırlaştı. Azerbaycan'la tüm kommunikasyonlar kesildikten ve ilişkiler koptuktan sonra Ermeni milliyetçileri Dağlık Karabağ'ın Ermenistan'la integrasyonunu başaracaklarına umud ediyordular. Bu mümkün olmadı. Evvela, Ermenistan kendi ekonomik potansiyeli olmayan yapay bir devlet gibi meydana gelmiştir, onun kendini kanıtlayacağı çok büyük şübhe altındadır. Bir devlet olarak perspektivsizliği şimdi onun tamamen Rusya'dan asılı duruma düşmesidir. Rusya'dan aldığı borç ve kredileri veremediği için şimdi Ermenistan'ın en büyük tesisleri ya tam olarak, ya da büyük ölçüde Rusyan'ın mülkiyetine dönüşüyor. Örneğin,

Ermenistan'ın Demir Yolları şimdi Rusya'nın kontrolündedir (75%), Ermeniler demir yolunda istedikleri planı yapamazlar. Aynı şekilde Nükleer Elektrik Santrali, "Nairit" fabrikası, Ararat Çimento Tesisi ve d. Bu tesislerin sayısı onlardadır.

İkincisi, Dağlık Karabağ Ermenistan'ın merkezi bölgelerine çok uzak olduğundan bu bölgeyle tücareden gelir elde etmek mümkün değil. Ermenistan'dan Laçın koridorüyle dış yardımlarlarla Hankendi'ye yeni yol inşa edilse de, bu yol Ermenistan'la Dağlık Karabağ'ı ekonomik tellerle bir-birine bağlamıyor. 2002 yılında AGİT'in hattıyla bir grup Azerbaycan gazetecisinin Ermenistan ve Dağlık Karabağ'a gezisi zamanı yeni inşa edilmiş (aslında onarım-tamir çalışmaları yapılmıştır) bu yolla giderken bize rehberlik eden Anjey Kasprşik'e sordum: "Sizce Ermeniler bu yolla Dağlık Karabağ'ı Ermenistan'a birleştire bilirlermi?" Yanında Ermenilerin temsilcisi olduğundan diplomatik şekilde omuzunu hareket ettirdi ve bu cevap vermekten kaçınma anlamına geliyordu. Onun yerine Dağlık Karabağ'ın Ermenistan'daki temsilcisi Karen Mirzoyan cevapladı: "Biz artık birleştirmişiz". Sonbahar olduğundan

üzüm mevsimiydi ve otobüsün penceresinden bize yüzüm almak için yalvaran Ermeni kadını göstererek dedim: “Bu kadının üzümü Erivan’a ulaşana kadar şarap olur”. Diğer bir meslektaşımız ise Karen’in yerine cevap verdi: “Hiç bir şey olmaz, üzüm yemezler, şarap içenler”...

En ilginç olan Hankendi’de bir görüşme sırasında yerli fabrikaların ürettiği – dut aracı (vodka) teklif edilirken Dağlık Karabağ “sanayisinin” bundan ireli gitmeyeceyi kanaati doğurmasıydı. O zaman bize zamanında 5 bin kişinin çalıştığı Karabağ Testil Fabrikası, ayakkabı ve mobilya fabrikalarının çalışmadığını bildirdiler. Çünkü büyük tesislerin hepsi Azerbaycan ekonomisi ile sıkı ilişkideydi. İpek Fabrikası Şeki bölgesi ile ilişkisi olmadan çalışamaz, Mermer tesisi mamüllerinin satmak için Azerbaycan büyüklüğünde pazarı kaybetmiştir, Karabağ tarım ve hayvancılık ürünleri Hankendi – Bakü demir yolunun çalışmaması sebebinden bozuluyor.

Anlaşıldığı gibi, Karabağ’da yaşayan nüfusun iş olanakları çok dardır. Bu sebepten de her kesin gözü yolda kalmıştır. Dağlık Karabağ’dan kaçmak, kaçmak için dış

ülkelerdeki Ermeni diasporasının yardımıyla yol da inşa edilmiştir. Ama bu yolla Karabağ'dan kaçmak mümkün değil. Çünkü buradaki Ermeniler bir insan olarak serbest dolaşım yetkilerine sahip değiller. Karabağ'dan kayıttan çıkma Aya uçma gibi bir şey. Zamanında “AzerTac”ın ve Ermenice “Kom-munist”in Dağlık Karabağ mühabiri olarak çalışmış Aleksandr Krikoryan'a sordum: “Böyle yaşamak size çokmu hoştur?”. “Ne yapalım bizim bahtımız böyle oldu” – dedi. “Ne bekliyorsunuz” sorusuna ise: “Sorunun çözümünü. Azerbaycan bizim devletimizi tanımalıdır”, – diye kaba cevap verdi. Onda Saşa'ya dedim ki, “devlet” kelimesi çok büyük sesleniyor, bu nasıl devlettir ki, insanların çalışa bileceği bir tane bile tesis bulunmuyor, Azerbaycan'ın idaresinde olduğu zamandaki rehaftan, capcanlı yaşamdan hiç bir şey kalmamıştır. Ermeni meslektaşlarımızdan biri söhbetimize müdahale ederek bildirdi ki, biz de her kes gibi çalışıyor, maaş alıyoruz. Doğrudur, bu yıllar süresince Dağlık Karabağ halkının zorluk çekmemesi için Ermeni diasporası tüm gücünü, parasını yatırmıştır. Bunu onun için etmişler ki, azalan nüfus burdan kaçmasın. Dünyanın daha hangi bir

yerinde insanlara bedava maaş veriyorlar ki? Bu açıdan da Dağlık Karabağ nadir bir bölgeye dönüşmüştür. İşte yıl başlıyor, bölücü yapılanmanın lideri kollarını sıvayarak gezilere başlıyor. “Karabağ maratonu” düzenlemek, para toplamak için. İşte, brazilyalı Ermeni 5 dolar hesaba yatırıyor, Fransadan bir esnaf 100 dolar, biri 50, biri 15... Sonra Ermeniler tüm diaspora, lobi ve diğer yöntemleri kullanarak ABD ve diğer ülkelerden insani yardım istiyorlar. ABD istediği halde veriyor, istemediği halde yok. İşte, ABD 2009’da Ermenistana para ayırdı, Dağlık Karabağ’a değil! Yalvarış ve yakarışların ise hiç bir önemi olmayacak. Bu yıl Dağlık Karabağ’daki Ermenilerin maaşı çok az ola bilir. Yardımlar azalacak. Dünyada patlak veren krizin de etkisi DK’de de görülecek. Ermeni zenginleri Karabağ’a verdikleri yardımların miktarını belirli şekilde azaltmışlar.

Durumun böyle bir şekil alacağını ta sorun başlamadan önce yapılan tahminler da açık gösteriyordu. Robert Arakelov bir Bakü Ermenisi. Rusça “Karabahskaya tetrad” (Karabağ günlüğü) adlı kitap yazarak yayınlamıştır. O bu kitabında Azerbaycan halkına yapılan

haksızlığı kendinehas bir dille, acıyla, çelişkiyle ele alıyor. Arakelov Dağlık ve Aran Karabağ'ı haklı olarak siam ikizleri olarak isimlendiriyor, onların bir-birinden ayrılmasının hiç Allaha da hoş gitmeyeceğini, bunun hiç bir zaman mümkün ola bileyeceğini yazıyor. O böyle bir örnek veriyor: '1989 yılın da DKÖV Ermenistana birleştirilmesi ilkesi "gerçekleşende" Hankendi'deki pazarın karşısına böyle bir levha taktılar: "Ermenistan Tarım Sanayi Komitesi". Pazar boş, gıda getiren yok. Buydu Ermenistan'ın Karabağlılara "hediye"si. Ardınca ise açlık, sefalet, gerilik! Arakelov'a göre, "Karabağ'ı Azerbaycan'dan koparma ilkesinin mimarları dikkate almalıydılar ki, ne bu bölge, ne de bugünkü Ermenistan 30'lu yılların Avrupa'sında Almanya değil: ne potansiyeli var, ne de imkanı. Onlar Ermenistan'ın Türk devletleriyle çevrili olduğunu, geopolitik durumunu da, Ermenistan'ın işgalci faaliyetlerini komşuları nasıl rencide edeceğini de dikkate almadılar. Kendi ekonomik ve diğer problemlerini komşuların egemen haklarını ihlal etmekle elde etmeyin "perestroyka"nın cezasızlık sınırları içinde kalacağına umutlu olanlar feci yanıldılar".

Arakelov sorunun çözümünün en iyi yolunu da teklif ediyor. BMT Güvenlik Konseyi üyesi beş devlet (“ABD, Rusya , Çin, Fransa, Büyük Britaniya) Helsinki anlaşmasının taleplerine uygun olarak adım atmalılar. İrak Küveyt’i işgal ederken kabul edilen karar ve onun uygulanması hızla yerine getirildiği gibi burada da Ermenistanın zor kullanarak uluslararası yasalara uymağa mecbur edilmelidir. “Ermenistan ne istiyor: Karabağ’da yine kanların akmasını mı?” Haklı sorudur. Ermenistan bu kanlardan doymadı mı? Görülen o ki “bu hamur çok su aparacak”. İşte, elleri kanlara bulaşmış bir cani – komandos namıyla tanınan Ter-Tadevosyan “Urpat” (“Cuma”) Basın Merkezi’nde konferans düzenliyor ve Azerbaycanı tehdit ederek diyor ki, onlar bir hareket planını hayla yapmamışlar, Azerbaycan öyle yapmasın ki, bunu yaparak yeni topraklarını turalım. O diyor ki, Ermenistan ordusunun durumu Azerbaycan ve Gürcistan ordusundan daha iyidir ve ikisine aynı zamanda cevap vermek iktidarındadır. “Ermeni hastalığı”na bulaşmış bu “kahraman” ve diğerleri bilmelidirler ki, hiç bir zaman Ermenilere ait olmayan bu toprakların sahibi var, Karabağ’ın dağı da,

ovası da aynı halka aittir. Bura Ermeniler için keçiçi yaşam yeridir.

Dağlık Karabağ'dan Ermeniler buradan kaçtıklarına bilgiler var, onlar diyorlar ki, "Burada hayat şartları zordur, elimize fırsat düşdüğünde diğer ülkeye gideceyiz". Dağlık Karabağ'daki şimdiki durum burada yaşayan Ermenileri toplu halde mültecilere çeviriyor. Fridrih Ebert Vakfı'nın mali desteyi ile Hankendi Basın Merkezi'nin yaptığı kamuoyu yoklaması sonucunda Karabağlı hayların (Ermenilerin) 63,2%'si buradaki durumu zor sayarak, sosyoekonomik şartları çok ağır değerlendiriyor.

1250 kişinin fikrinin öğrenildiği yoklamaya katılımcılarının 71,4%'i ağır yaşam şartlarından dolayı "ellerine fırsat geçtiğinde" Dağlık Karabağ'ı terk edeceklerini söylüyorlar. Bu zaman katılımcıların 58%'i para kazanmak için gideceğinin diyor. Yoklamaya katılanların 47,2%'i göçün esas sebebinin Dağlık Karabağ'daki sosyal haksızlık, 16,3%'i savaşın yeniden başlama tehlikesini, 8,7%'i ise siyasi sebepler olduğunu açıklıyor. Katılımcıların yüzde 68,3'ünün fikrinde, Dağlık Karabağ'ın durumundan esas suçlu yönetimdir. Karabağlı

Ermenilerinin fikrinde, Hankendi’de doğru siyaset yürütülmüyor. Katılımcıların yüzde 42,1’i bu zor şartların sebebini savaşta, yüzde 27,2’i geçiş döneminde, yüzde 24,5’i ise Dağlık Karabağ’ın resmen tanınmamasında görüyor. Katılımcıların yüzde 51,3 i Dağlık Karabağ’da insan haklarının asla korunmadığını diyor.

Ermenistan İnsan Haklarının Savunması Merkezi’nin uzmanı Hrayr Ağacanyan’a göre, kamuoyu yoklamalarının sonuçları ilginç değil: “Dağlık Karabağ’daki çabulcu yönetimin yaptığı siyaset tamamen buradan yönetiliyor ve oradaki yerli nüfusun çıkarları hiç dikkate alınmıyor. Karabağlı Ermeniler daim endişe, telaş ve korku içindeler. Resmi propaganda onları az kalsın her an savaşmak isteyen insanlar gibi sunmağa çalışsa da, oradaki Ermeniler yalnız yaşamlarını, kendilerini ve geleceklerini düşünen insanlardır. Bu insanları “savaş insanları” gibi sunmak talihsiz propagandadır. Karabağ Ermenileri doğal olarak Azerbaycan’ın idaresinde yaşamak istemiyorlar. Fakat onlar Ermenistan’da da durumun ağır olduğunu görerek diğer devletlere gidiyorlar.

8.Ermeniler kendi evlerinde yaşamadıklarını şimdi daha çok anlıyorlar

Bunları biz söylemiyoruz, Karabağa giden Ravil Buharayev'in gözlemleridir. Gazeteci Dağlık Karabağda gördüklerini yazmıştır: “Her yeri dağıtılmış Şuşa harabeyi anımsatıyordu”.

“Ben her zaman Dağlık Karabağ problemiyle ilgili sorunları yüreyim yanarak izlemişim. Biz dünyada yaşanan tüm çatışmalara karşıyız. İslam genel olarak çatışmalara karşıdır, Allah birliği sever. Nerede birlik yoktur, orada parçalanma başlıyor”. Bu kelimeler Tataristan Cumhuriyeti'nin sanat adamı, şair, tiyatro yazarı, “Kuran-i Kerim”i Rus diline tercüme edenlerden biri Ravil Buharayev'e ait.

Aynı zamanda London'da “Müslim TV Ah-madiyya İnternational” adlı TV'de çalışan Buharayev bildiriyor ki, 1999 yılında CNN TV'nin hattıyla problemi araştırmak için Şuşa kentine gitmiştir: “Bir gece Azerbaycan'ın baş tacı olan Şuşa'da Azerbaycanlı evinde yaşayan Ermenilerin konuğu oldum. Şuşa'nın

o gecesi benim hatıramda kara ve karanlık bir gece gibi kaldı”.

Buharayev’e göre, her yeri dağıtılmış şehir harebeyi anımsatıyordu: “Ve bu harebede Azerbaycanlı evinde yaşayan Ermeni tüm gerçeği anlıyordu ki, bura onun kendi evi değil. Onların evinde bir eski televizyon vardı, yalnız Azerbaycan kanallarını izlemek mümkündü. Bakü’den kaçan bu Ermeni ailesi televizyondaki programları kendi kültürü, kendi televizyonu gibi kabul ediyordu. Azerbaycan dilini çok iyi bilen bu Ermenilerin konuşmalarından tüm kalbleriyle Azerbaycan için huzursuz olduklarını duyuyordum. Azerbaycan dilinde programları seyrederken gözlerinin yaşardıklarını gördüm. O Ermeniler Bakü’yü yalnız bir gün görmek için her şeylerinden vaz geçerler”.

Bu örnekten alınan sonuç o ki, Ermenilerin büyük çoğunluğu sonu bilinmeyen bir oyunun içinde olduklarını biliyorlar, ama onu söylemekten korkuyorlar. Onlar biliyorlar ki, Dağlık Karabağ yüz yıllar bu durumda kalsa da, onların olmayacak. Ama son derece güçlü, akıllı, tedbirli, hem kendi ülkesinde, hem de dışarıda Ermenilik ideolojisi ile silahlanmış fırsat bekleyen bir düşmanla yüz-yüze

olduğumuz here kese bellidir. Bu düşman her yerde, her alanda bize darbe vurmakta, bizi zayıflatmak için önlemler almaktadır.

“Jarankutyun” grubunun lideri Raffi Hovhannisyan’ın ileri sürdüğü tasarı beğenilmedi. Şimdi o ABD başkanına mektup yazarak Dağlık Karabağın guya hiç bir zaman Azerbaycan’ın idaresinde olmadığını söylüyor. Guya DKÖV SSCB-ye bağlı olmuş ve SSCB dağıldıkta o da bağımsızlığını ilan etmiştir. Sanki çocuk kandırıyorlar.

Bu Ermeniler bazen ele yalan konuşuyorlar ki, akıllarına şüpheler oluşuyor? Ermeniler biliyorlar ki, şimdiki anda Dağlık Karabağ’daki bölücü yapılanamayı hatta kendi devletlerinde tanımak onlar için tehlike olabilir. “Dağlık Karabağ Cumhuriyeti”nin tanınmaması, bir Azerbaycanlı siyaset adamının söylediği gibi bu topraklardan Ermenistan’ın el götürmesi anlamına gelmiyor. Aksine, Ermeniler kabul ettikleri belgede Dağlık Karabağ’la ilgili garantör fonksiyonunu da üstleniyorlar. Bu, aslında uluslararası kurallara aykırı bir faaliyettir. Bu faaliyete göre hiç bir devlet ve uluslararası kurumun onları kınamayacağını iyi biliyorlar. Ama Dağlık Karabağ’ın “bağımsızlığını” tanınması

durumunda Ermenistan'a tepkiler ola bilir. Ermeniler bu meselenin gündeme gelmesi vaktinin hayla yetişmediyini sanıyorlar. Parlamento başkanı Abramyan bu prensiplerden yola çıkarak onun kabul edilmesini mümkünsüz (ama şimdilik) saymıştır. Parlamantonun DK sorunuyla ilgili kabul ettiği kararname ise Ermenistan devletinin işgalci poltikasının devam ettiğini kanıtlayan bir delildir ve biz diplomatik mücadelemizde bu “belgeden” yararlına biliriz. Ama biz Ermenilerin verdiği açıklamaları, yani yanlışlıkları nasıl kullanmağı düşünmeliyiz. Bu artık ayrı bir konudur.

9. Ermeni iddiaları sonsuzdur

Tam bir yüzyıldan fazladır biz – Doğu Anadolu ve Güney Kafkasya bölgelerinde yaşayan insanlar Ermeni adlı bir azılı düşmanla karşı-karşıyayız. Bu düşman dünyanın çeşitli merkezlerinden sistemli olarak Türk Dünyasına karşı düşman hareketler etmekte, halkı terrorle, ölümlerle, kanla tehdit etmektedir. Dünya Ermeniliği mümkün tüm metodları kullanarak kendi mak-

sadlarına ulaşmak istiyor. Avrupa'nın, Amerika'nın söz sahibi olan ülke ve örgütleri yüz yıldan çoktur bu başabela toplumu haklı ve ya haksız olarak savunuyor.

“Ermeni sorunu” ortaya atıldıktan günümüze kadar bölgede siyasi maksadlarına ulaşmak için Ermeni faktörü bu devletler için en iyi alet olmuştur. Ve şübhesiz bu devletler Türkiye ve Azerbaycanla ilgili strateji çıkarları için tarihi Azerbaycan topraklarının içinde kurulmuş Ermenistan devletini kullanmağı hedeflemişler. Şimdiki durumda Ermenistan Rusya'nın jandarmasıdır, yarın ise diğeri bir super gücün mevzisi olması mümkün ihtimaldir. Dikkat edin, Ermeniler Azerbaycan topraklarının yüzde 20'ini işgal etmiş, ülkemizde yurtlarından kovulmuş bir milyon insan var. Ermeniler Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ bölgesinde bölücü rejim kurmuşlar, bize – 300 milyonluk Türk Dünyası'na meydan okuyorlar. Dünya birliğı onlara baskı yapmaktansa her düzeyde destek veriyor. Amerika Birleşik Devletleri Ermenistan'a ve hatta DK'daki bölücü rejime yardım ediyor, bu yardım her yıl yapılıyor, ama Azerbaycan uzun yıllar bu insani yardımlardan kenarda bırakıldı. Özgürlüğü Destek Belgesi'ne 907

sayılı değişiklik yapmakla Azerbaycan'a insani yardımlar böylece yasaklandı. Bu gün de Azerbaycan'ın bir milyon mülteci olmasına rağmen Ermenilere yardımlar her yıl artırılıyor.

Ermenistan–Azerbaycan, Dağlık Karabağ sorunu başladıktan bu güne kadar işğalci devlete hiç bir zaman baskı olmaması bir gerçektir. Ermenistan silahlı birliklerinin Azerbaycan'ın işgal edilmiş topraklarından çıkması yönünde BM'nin kabul ettiği 4 kararname yerine getirilmemiştir, o belgelerde işğalci Ermeni birliklerinin Azerbaycan topraklarını terk etmesi talebi var. BM Genel Kurulu yeni bir belge de ortaya koymuştur. İşgal edilmiş Azerbaycan topraklarıyla ilgili yeni bir belge de var. Ama Ermenilerin Batı'lı ülkelerin her hangi baskısıyla yola gelerek Azerbaycan'ın işgal edilmiş topraklarını terk edeceyi bir inanılmaz bir şey, gerçeği yüksek sesle söylemeliyiz, kendimi kandırmamalıyız. Ermenistan mediasında Türkiye ve Azerbaycan'la ilgili meselelere hangi bakışın hakim olduğunu belirlemek benim için zor değil. Bu bir gerçektir ki Ermenilerin bize karşı bakış açıları yüz yıllar boyunca deyişmemiş, aynıdır. Bugünkü Ermenistan kamuoyu bizlere

nefret ideolojisi ile yüklenmiştir. Dağlık Karabağ'la ilgili bakışları, meseleye ayrı-ayrı siyasi ve diğer grupların, Ermenistan politikacılarının, bilim adamlarının, aydınların bakış açılarını analiz ederek ilginç bir sonuç elde edebiliriz. Ermeniler hiç bir zaman Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan'ın idaresinde olmasını kabullenmeyecekler. Azerbaycan'da yapılan kamuoyu yokalamaları bu gerçeği ortaya koyuyor ki, Dağlık Karabağ'ın bir karış toprağı bile Ermenilere verilmeyecek. Peki, o zaman ne yapmalı?

Bu durum yeni Karabağ savaşı olasılığını ortaya koyuyor. Dağlık Karabağ'la ilgili Ermenistan'daki rejimin inadı da diğer yola yer koymuyor: Dağlık Karabağ ya Ermenistan'a birleştirilmeli, ya da bağımsız olmalıdır. Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan'ın idaresinde en yüksek statü olarak kalması fikri kabul edilmiyor. Madrid ilkelerinde yer alan ihtimali halk oylamasının yapılması (ne zaman yapılacağı mühüm değil) Dağlık Karabağ'ı bağımsız yapa bilir. O halde, bu halk oylaması meslesi bizim ulusal çıkarlarımıza aykırıdır. Ermenistan yönetimi bu sorunun kendi lehlerine çözülmüş sayıyor. Ermenistan'ın eski baş bakanı Andranik

Markaryan'ın bir fikrini dikkat edin: “Karabağ hareketi (yani Karabağın işgali) halkımızın azmini, iradesini, başarısını ve silahlı kuvvetlerimizin ne yapabileceğini tüm dünya karşısında göstermiştir... Şimdi sıra “Ermeni soykırımı”nı kabul ettirmektir. Bu olayı inkar edenleri suç işlemiş gibi yargılamak hakkında kanun tasarısı hazırlamışız ve yakında onu parlamentonun onayına sunacağız”. Hatırlatmak gerekir ki, bu tasarı Ermenistan'dan önce Fransa parlamentosu tarafından kabul edilmişti.

Şimdi dünya Ermeniliği tüm gücünü sahte “Ermeni soykırımı”nı kabülettirme çalışmalarına koymuş durumdadır. Artık dünyanın 20 ülkesinin parlamentosu bu Ermeni sahtekarlığına inanmıştır. ABŞ Kongresi'nin Temsilciler Meclisi'ne “Ermeni soykırımı”yla ilgili kanun tasarılarının sunulması meseleleri Ermenistan Rusya'nın kucağında olsa bile, ABD'nin bu ülkeyi elde etmek, kendi kanatları altına almak için ne zamansa onun arzularını yerine getireceğini gösteriyor. Ermenistan'da yapılan seçimlerde ABD kendi maksadlarını açık şekilde ortaya koymuştur. Bunun anlamı şu ki, ABD Ermenistan'ı elde etse gelecekte Türkiye'yi kendi sahte “Ermeni

soykırımı”nı kabul etmeye zorlayacaktır. Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne üye olmak isteğini de Ermeni faktörü ile bağlayacaklar ve şimdiden bazı şartlar ileri sürülüyor. Bu şartlar yalnız Ermenistan’la sınırların açılması değil, Avrupa da, ABD de bununla yetinmeyecektir.

Ermenilerin, Ermeni diasporasının, lobisinin ne istediği bellidir. Ermeniler Doğu Anadolu’nun 6 ilini şimdiki Ermenistan’a birleştirmek gibi uzakvadeli stratejik plan üzerinde çalışıyorlar. Bu fikri de biz yeni bir “Ermeni hastalığı” saya biliriz, ama Ermenistan basınında, kamuoyunda onun ne kadar gündemde olduğunun farkına varmalıyız. Her zaman ister Ermenistan’da, isterse de dış ülkelerde Ermeni örgütlerinin bir numaralı maksadının Türkiye topraklarının ele geçirilmesi olduğunu da unutmamalıyız. Eğer bu gün Türkiye’den alacakları tezinin ne kadar olacağı ve alınacak paranın harcanacağı alanların belirlenmesi basında tartışılıyorsa, biz buna gülüb geçmemeliyiz.

Ermenilerin toprak talepleri yalnız Doğu Anadolu’nun 6 vilayeti ile bitmiyor. Ben sizin dikkatinize Ermenistan’daki bir örgütün açıklamasından örneği sunuyorum: “Biz işgal

ettiğimiz topraklara yetinmemeliyiz. Mardakert (Akdere) ilçesinin işgal altında kalan topraklarını, Şaumyan (Goranboy) ilçesinin, tarihi Utik vilayetinin diğer topraklarını, Nahçıvanı almalıyız...’ Bu talepleri ileri süren örgütün adı: “Ermenilerin tarihi toprakları için savaşılan qaziler birliği”. Nahçıvan topraklarının Ermenistan’a birleştirilmesi şimdi dünya Ermeniliğinin çok fazla meşgul olduğu bir iş. “Daşnaksutyun” partisinin liderlerinden biri, Ermenistan parlamentosunun başkan yardımcısı, geçen cumhurbaşkanı seçimlerine aday olmuş Vahan Hovhannisyannın teklifine dikkat edin: “16 Mart 1921 yılında imzalanmış Kars, ve sonra imzalanmış tüm anlaşmalar feshedilmeli ve Türkiye’nin 300 bin karelik topraklarının Ermenistan’a birleştirilmesi için mücadele edilmelidir”.

O bu anlaşmaların fesedilmesiyle Nahçıvan’ı ele geçirmek, onu da Ermenistan’a birleştirmek imkanları yaranacağını söylüyor. Bu anlaşmayı feshettirmek için Ermenistan’da ister sivil toplum örgütleri düzeyinde, isterse de parlamentoda komisyonlar da kurulmuştur. Bu yapılmaya ülkede ve dışarıda tanınan Ermeniler, akademisyenler dahildir.

Akademisyenlerden L.Hurşityan, H. Simonyan, yönetmen ve oyuncu Sos Sarkisyan da bu komisyonun yönetimindedir. Nahçıvan'la ilgili cemiyetler, örgütler faaliyetler. Moskova'da inşa edilen kiliselerden birine Nor Nahçıvan ("Yeni Nahçıvan") adı verilmiştir. Kitaplar basılıyor, gazete yayınlanıyor, internet sitelerinde ideolojik mücadele veriliyor, Nahçıvan'ın Ermeni toprağı olması yönünde kamuoyu oluşturuluyor. 1999 yılından başlayarak Erivan'da "Nahçıvan" adlı gazete yayınlanıyor. Onun genel yayın yönetmeni bir zamanlar Bakü'de Ermenice yayınlanan "Kommunist" gazetesinin mühabiri olarak çalışmış Mels Mkırtçıyan'dır. Burada Nahçıvan Ermenilerinin cemiyeti faaliyet gösteriyor ve bu örgütün parasal olarak devlet destekliyor.

10. Hocalı soykırımının tanıtılmasına karşı Ermeni antipropagandası

Ermeni ideolojistleri en iyi savunmanın hücum olduğunu iyi bildiklerinden daima bizi üstelemektedirler. Hocalı katliamı gibi kanıtı, bir soykırım delili ola-ola bu yıllar süresince onun tanıtılması için hiç bir çalışma

yapamamışız. Her yıl Hocalı soykırımının yıldönümünü zamanda aktif faaliyet yapıyoruz, ama onların da hiç bir sonucu yoktur. Ermeni vahşetinin açık delilleri, katliamın görüntüleri ortada olsa bile bu cinayetin hiç bir suçlusu ceza almamıştır. Bu katliamı yaptığını kabul ederek pişmanlık duymak yerine Hocalı katliamını kendimizin üzerine koymak için Avrupa ve Amerika'daki Ermeniler kendi faaliyetlerini genişletiyorlar.

Hocalı katliamının görüntülerini her yere yayarak öldürülenlerin Ermeniler olduğu ve bu soykırımın Azerbaycanlılar tarafından yapıldığı yönünde propaganda sürdürülüyor. Eğer her hangi bir ülkede Ermeniler bu görüntüleri yayınlamışlarsa, sonra biz Hocalı katliamını anlatmağa geldiyimizde bize inanmıyorlar. Dünya kamuoyunu kendi lehimize değiştirmek için bizim çok çalışmamız lazım.

Ermeniler Hocalıda insanların Azerbaycanlıların kendileri tarafından öldürüldüyü yönünde propagandası sürüyor. Çoksayı internet sitelerinde o günlerde, 1992 yılı başlarında Azerbaycan'daki süreç kasıtlı olarak yanlışlıklarla ve çeşitli yazarların ayrı-ayrı zamanlarda yazdıkları mekalelerde yer alan yanlış fikirler ustalıklarla kullanılarak

veriliyor. Örneğin, Çek gazeteci Yana Mazalova'nın dönemin cumhurbaşkanı Ayaz Mütallibov'la söhbetinin bazı kısımlarını kullanılmıştır. Hocalı soykırımından sonra istifa etmeye mecbur kalmış Mütallibov sıcak başla ("Nezavisimaya gazeta", 02.04.1992) ve düşünmeden Hocalı katliamını onu yönetimden uzaklaştırmak için Halk Cephesinin yaptığını söylüyor. Ermeniler bu fikrin ucundan tutarak Hocalı katliamını Azerbaycanlıların kendilerinin yaptığını kanıtlamağa çalışıyorlar. Veya Eynulla Fetullayevin "Gündelik Azerbaycan" gazetesinde "Hocalı günlüğü" yazısındaki "yanlışlıklar"ı da ustalıkla kullanmağa çalışıyorlar. "Hayvanları kurtarmağı başardılar, insanları yok" fikrini başlık olarak kullanan Ermeni sitesinde kendimizi kendi elimizle vuruyorlar. E.Fetullayev mekalesinde guya Ermenilerin olaylardan iki gün önce sivil nüfusun Hocalı'yı terk etmesi için koridor verilmesi yönünde halkın haberdar edildiğini, bu koridorla hatta nehir taraftan bir çokları güvenli şekilde çıkmayı başarmışlar, ama niçinse Halk Cephesi'nin silahlıları halkı bu yoldan gitmeğe koymadıklarını, onları Nahçıvanik'ten Ağdam tarafa gitmeğe

zorladıklarını yazıyor. Sonuçta o katliam yapılmıştır. Guya Dağlık Karabağ bölücülerinin o zamanki lideri Mkırtıçyan ona telefon açmış ve Mütallibov'dan “niçin Hocalı'daki insanların kaderi sizin umrunuzda değil” demiştir... Eynulla bu fikirleri yazmış, ya yazmamış – onun o kadar önemi yoktur – esas olan o ki, şimdi bu tektarafli iddialar tüm Ermeni gazete ve sitelerinde kol geziyor. Sonuç, biz Ermenilerin sahte propagandasına fırsat vermişiz.

Ermeniler Hocalı katliamında öldürülenlerin cesetlerine sonradan hakeret edilmesi iddialarıyla bu katliamın Azerbaycanlıların kendilerinin yaptığı yönünde propagandaya yön veriyorlar. Erivan'da 2002 yılında basılan “Hocalı işi. Özel dosya” adlı kitap (yazarları – Levon Melik-Şahnazaryan, Hayk Demoyan) Rus, İngiliz ve diğer dillere çevrilerek yayılıyor ve bu kitapta Hocalı'daki katliamın Azerbaycanlılar tarafından yapıldığı iddia ediliyor. Guya katliamın kurbanlarının sonraki halini görüntüleyen meşhur gazeteci Ç.Mustafayev ona göre öldürülmüştür.

Hocalı soykırımından kitap yazmış Anatoli Leven “Tayms” gazetesinde Mart 1992 yıl tarihinde yazıyor: “...Dağlık Karabağ'ın karlı

tepelerine yakınlaştığımızda biz her tarafta uzanıklı halde cesetler gördük... Bunlar kaçarken güllelenmişlerdi... Azerbaycanlı kameraman tepelerin eteğinde öldürülmüş bir kaç yüz cesedi görüntülüyordu.” Daha bir yabancı gazetecinin de izlenimlerini dikkatinize sunuyorum: “Zaman-zaman Akdam’a kendi adamlarının sağ esirlere değiştirdikleri cesetleri getiriyorlar. Ancak gece gördüklerimiz insanı dehşette bırakıyor; cesetlerin gözleri oyulmuş, kulakları kesilmiş, kafa derileri soyulmuş, başları kesilmiştir... Halatla bir-birine bağlanmış bir kaç cesedi zırhlı araçların arkasına bağlayarak sürüklemişler. Hakeretlerin sınırı yoktur”. Bu Rus gazeteci Vadim Belih’in Rusya’nın esas basın kuruluşlarından olan “İzvestiya” gazetesinde Hocalı katliamından bir kaç gün sonra yazdıklarıdır. Bunlar Ermeniler en vahşi metodlarla sivil nüfusa zulüm yaptıklarını kanıtıyor. Bunu sebebi bizlerin yalnız Ermenilerden ulusal olarak farklı olduğumuzdur.

Ermenilerin Hocalı’yla ilgili meselelere çok sert yaklaşımlarının, savunma karakterli faaliyetlere güç koymalarının sebepleri var. En esas Hocalı olaylarının tüm karakteriyle soykırımı olduğunu, onu inkar etmeğin müm-

künsüzlüğüdür. Çünkü Hocalı tarihte görüntüye alınmış ilk soykırımıdır. Bu deliller o kadar inkaredilemezdir ki, onların dünyanın esas devletleri ve uluslararası örgütleri tarafından soykırımı gibi kabul edilebileceyinden korkuyorlar. Her yıl Hocalı katliamının yıldönünü öncesinde Ermenice basında dış ülke büyükelçi, diaspora örgütlerini özel talimatla ayağa kaldırmak yönünde yazılar veriliyor, onları güvenliğe dikkat etmeğe çağırıyorlar. Tüm yıl boyu bu mesele ile ilgili çeşitli faaliyetlerde bulunuluyor.

Ama biz itiraf etmeliyiz ki, Hocalı katliamından Ermenilere karşı propagandada yeterince faydalana bilmiyoruz. Hayla Hocalı katliamını soykırımı gibi kabul ettirme teşebbüsleri bir sonuç vermemiştir. Bununla ilgili propaganda çalışmaları da sistemsiz olarak yapılıyor. Türkiye ve Azerbaycan'ın birlikte faaliyeti yok gibidir. Ermeniler bizim faaliyetsizliğimize gülüyorlar. 1999 yılında Ermeni gazeteci Marina Krikoryan yazdığı bir mekalesinde bu fikirler yer almıştır: 'Her yılın Şubatında Bakü'den haber geliyor ki, Azerbaycan 1992 yılının Şubatında Hocalı'da toplu katliam yapıldığına göre Uluslararası Lahey Mahkemesi'ne belge sunacak.

Lahey'den hiç hiç bir haber çıkmıyor. Bu yıl da Ermenileri katil ve işgalci olarak tanıtmak için resmi Bakü yeterseiz çabalarını sürdürecektir”.

Bu bir gerçektir ki, biz hayla Ermeniler söylediği şekilde böyle bir adım atamamışız, bir çok durumlarda sözde kahramanlık göstermişiz, işe geldiğinde ise faaliyetimiz başarısız olmuştur. Ermenilerin ne yapmak istediklerinin öğrenmek konularında da yöntemlerimiz deyişmemiştir. Nitekim biz Srebrenitsa'da boşnakları vahşice katleden Sırp'ların yargılanması gibi bir mahkeme kurulmasını başara biliriz, bunun için yeterli kadar kanıtlarımız da var.

Onu da hatırlatmak gerek ki, Hocalı kentini yer yüzünden silib atan Rus-Ermeni askeri alayını – 366-cı alayı yönetmiş kişi, şimdi Ermenistan savunma bakanı olan Seyran Ohanyan Erivan Devlet Üniversitesi'nde bir görüşme yapıyordu. Görüşülen konu biliyorsunuz mu neydi: Türklüğün ve Azerbaycanlılığın öğretiminin üniversite deki durumu. Ermeni generali rahatsızlığını dile getiriyor: 'Böyle olmaz, biz düşmanın dilini mükemmel bilmeliyiz, ona karşı mücadelede bu metodu kullanmalıyız'.

Nitekim Ermenistan'da Türkiye ve Azerbaycan'a karşı ideoloji mücadele Ermenistan devletinin siyasetinin ana hattını oluşturuyor ve ister üniversitelerde, isterse de Bilimler Akademisi sisteminde çok sayıda Türkologlar gelişiyor. Türkçe, Azerbaycan Türkçesi öğretimi yapılan üniversiteler var, Güvenlik ve Savunma bakanlıklarında Türkiye ve Azerbaycan Türkçesi öğretiliyor, kadrolar hazırlanıyor.

Ne yazık ki, bizde – Azerbaycan ve Türkiye'de bu çalışma kendi başınadır... İyi silahlanmış Ermeni ideolojisine karşı mücadeleyi kımın yapmasına fark koymadan Azerbaycan devleti ona sahib çıkmalı değil mi? Ne yazık bizde bu çalışmalara böyle ilgisiz yaklaşım var. Hayla vakit geç değil, bu insanların vereceyi hizmetten yararlanılmalıdır, onların vereceyi fayda anlaşılmalıdır, onların potensiyeli değerlendirilmelidir. Ne olursa olsun biz başladığımız çalışmaları yarım koymayacağız, ama bu iş sadece ayrı-ayrı vatanseverlerin işi değil. Gazeteler yazıyor ki, Ermeni milliyetçisi, Türk düşmanı Zori Balayan'a Dağlık Karabağ'da Azerbaycanın önemli devlet adamlarının bulunduğu helikopterin

düşürüldüğü Karakentte mermerden yazlık ev (villa) inşa etmişler, ihtimla ki, bu mermerler bizim kabristanlıklardaki kabirlerin taşlarındandır.

11. Sonuç: sosyoekonomik gerilik ve dilenci nüfus

Ermeni ideolojistler, Dağlık Karabağ'ın Azerbaycandan ayrı yaşadığı tüm bu yıllar süresince çok büyük zorluklarla karşılaştıklarını itiraf ediyorlar. Bunu onlar “Dağlık Karabağ Cumhuriyeti”nin “uluslararası düzeyde tanınmaması” ile bağlasalar bile, sebep açıktır. Dağlık Karabağ'da ne kadar reform, sosyoekonomik gelişme yapmak çabaları olmuşsa da, (ister R.Koçaryan, ister A.Kukasyan ve isterse de B.Sahakyan zamanında) onlar hiç bir zaman sonuç vermemiştir. Bölücüler bu gün guya savaşın vurduğu yaraları kapatmak gibi bir vazifeni yerine getirdikleri ile övünüyorlar. “Savaşın yaraları” adıyla “DKC” bölücülerini çok alışveriş yapmışlar. Her yıl bir ilçenin sosyoekonomik gelişmesinin temin etmek adı ile para dilenmeye – hayırseverlik maratonu yapıyorlar. Toplanan bu paralar ise kontrolsüz

olduğundan bölücü rejim yöneticileri tarafından yolsuzluk yapılıyor, rejim tamamen yolsuzluk içindedir, zaman-zaman bölücüler arasında para için kavgalar oluyor, bu da çoğu zaman ölümle sonuçlanıyor. Bu gün Ermenistan'ın savunma bakanı olan “topal Seyran”ı kurşunlayanlar toplu miktar parayı alıp kaçımlardı.

DK'de geleneksel sektörde – tarım ve hayvancılıkta hiç bir yeni başarı yoktur. Sanayiye gelince, tüm toplantılarda Karabağ bölücülerinin dilinden her zaman düşmeyen “perspektivli” dağ-maden sanayisinin gelişmesi hayel olarak kalıyor. Ermenistan'ın kabul ettiği para birimi – dramla (Arapların dirhem kelmesin benimsemişlerdir) hesaplanan inflyasyon Ermenistan'da olduğundan daha kötü durum “Azat Artsak” gazetesinin editör yardımcısı Naira Ayrumyan'ın kaleminden böyle sunuluyor: “2001–2006 yıllarında yıllık ortalama üretim 11–13 % olmuştur. 2007 sonlarına göre, üretim 71 milyar dramı bulmuştur, önceki yıllara kıyaslandığında 8,8% artım izlenmiştir. Gelir 2007 yılında kişi başına 510 bin dram olmuştur (1489,5 ABD doları). Guya 2008 yılında 13,8% ekonomik artım bekleniliyordu.

Ama bu ekonomik kriz (?) engelledi. 2009'da krizin acılarını yaşamaktalar.

Sunulan diğerk rakamlar da sahte ve gerçeği göstermiyor. "DKC"-de uzunvadeli enerji alanının gelişme projesi yapılıyor. Tek hidro elektrik santrali – Serseng'te planlanan çalışma yarım kaldı. Terte r nehri üzerinde inşa edilen ekipmanlar hayla alınmamıştır. Karabağ kullandığı elektrik enerjisinin yalnız 30%'nu vere biliyor, kalanı Ermenistan'dan ve "dost" İrandan alınıyor.

Dağlık Karabağ'da olan en büyük tesis– Drımbon tesisi – "Beyz Metls" adı ile faaliyettedir, o yılda 150 bin ton metal imal etmek için projelenmişti. Burada imalat mümkün olmamıştır. Şimdi buradan ham madde Ermenistan'a – Alaverdi Molibden tesisine taşıyor. Dağlık Karabağ'dan Azerbaycan'ın servetleri Ermenistan'a taşınarak elde edilen gelikle "DKC ordusu" barındırılıyor.

1980 li yılların sonlarında burada 180 bin ton üzüm üretiliyordu, güçlü imal sanayisi vardı. Şimdi nasıl? Hiç bir modern teknoloji buraya gelmemiştir. Eskilerse mahv edilmiş, şarap tankları İrana satılmıştır. "Artsahfrut" adlı meyve imalı tesisinin mamülleri ise çok

kalitesiz olduğundan alıcısı yoktur. Aç Ermenistan'a Karabağ'ın meyve suları mı gerek?

Dağlık Karabağ'ın yeraltı servetleri talan ediliyor. Altın, gümüş, kıymetli **elvan** metaller, demir, granit mermer, kıymetli taşlar, alçı, dağ **bülluru...** Saymakla bitmez. Tüm bunları Ermeniler çıkararak taşımakla meşguldürler. Onlar buranı kendilerinininki saymadıklarından bu servetlerin yağmalamakla meşguller. Tarımcılıkta, buğdaycılıkta iyi başarı yoktur. 2009–2012 yıllarında Banazur bölgesi (ekonomik bölgesi) düzeyinde hektar alandan 10–12 **sentner** buğday toplanmıştır. Oysa 1988 yılıyla kıyas landığında bu rakam 21'di. Tarım bölgesi olan DK'de genel iç üretimin 15,7%'de bu sektörün payı var.

Turizm esas gelir alanı sayılsa da, buraya gelenler çok az. Yabancı ülkede yaşayan bir Ermeni (Aram Sasunyan) “Dikah” şirketi) Şuşanın Kazançı kısmında 750 karelik otel, restoran ve diğer yardımcı binalar inşa etmeye başlamıştı. Şimdi bin pişman. Çünkü gelir kazanamaz. Gelen turistler onsuz da boş kalan şehir evlerinde barınacak. Kim parasını boş yere harcar? Burada banka – mali sistem de

berbad durumdadır. 2009–2011 yıllarında devlet bütçesi **22, 26, 30, 9** milyar dram olarak tahmin ediliyordu. Sen saydığını say, bak, felek ne sayır ...

İlginç olsa da Dağlık Karabağ'a "yatırımı teşvik"ten çok konuşuluyor. Guya ki, 2007'de her kişi başına 210 dolar, 2008'de 250 dolar yatırım yapılmıştır, genel hesaba bakılırsa bu 100 milyon dolardır. İlginç ve çelişkili ve hiç bir esası bulunmayan rakamlardır. Çünkü halkın sosyal savunması, nüfusun yaşam şartları çok aşağı rakamlar düzeyindedir.

Burada her kes gözlerini dışarı dikmiş, dışarıdan adam gelende eline ve cebine bakıyorlar. 5 yıllık faaliyeti bulunan yeni hükümetin yolsuzluk yapması ve kirli paraların yıkanmasıyla meşgul olması yönünde iddialar var. Komşunun etkisi ile (Azerbaycan zann ediliyor) Avrupa Birliği'nden ve diğer örgütlerden direkt yardımlar gelmiyor. Onlar kendilerini Kosova'yla kıyaslıyorlar. İşte, Sırbistan itiraz etse de, Kosova'ya Avrupa Birliği 122,7 milyon euro verdi. "Yeni devlet"in sosyal – ekonomik ihtiyaçlarını gidermek için onlar da neredense para bekliyorlar, bu paraları bazen Ermeni zenginleri yolluyor. Ama son zamanlar Kirk

Kirkonyan'ların, Gülbekyan'ların çok cimrilik yaptıkları gözüküyor. 1998 yılından beri ABD Kongresi'nin kararıyla Dağlık Karabağ'a insani yardım yapılıyordu. 2008 yılında bu yardım 3 milyona indirildi, 2009'da tamamen kesildi. Oysa Bako Sahakyan 8 milyon alacakları yönünde açıklama veriyordu.

Görüldüğü üzere, Dağlık Karabağ'da hiç bir ekonomik potansiyel yoktur, planlanan tüm "perspektiv projeler" iflasa uğramıştır. Ermenilerin istatistiğine göre, buradaki nüfus 145 bin, oysa Ermeni basınında bu rakam onun yarısı kadar gösteriliyor. Burada baş veren olaylar sonucu 40 binden çok Azerbaycanlının Vilayeti terk etmesi, ölümler, mültecilik ve diğer ülkelerde mutlu hayat aramak (bu Ermeni karakterinden ileri geliyor) şüphesiz, Dağlık Karabağ'da yaşamı etkilemiştir. Akli başında olan her bir kişi iyi gün görmek umuduyla Dağlık Karabağ'ı terk etmek niyetindedir. Bunu başaran kendini mutlu zann ediyor. Kanaatimizce, sorunun ilk başladığı zamandan geçen 23 il süresince oradaki Ermenileri tek bir soru düşündürecek: **Tüm bunlara gerek var mıydı?**

KAYNAK

Kıtap, basın ürünleri:

1. Arzumanlı V., Mustafa Nazım. Tarihın kara sayfaları. Bakü, Kartal Yayınevi, 1998
2. “Azerbaycan” gazetesi, 18 1918
3. Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Tarih Arşivi, f 841, dosya 290, sayfa 39
4. Hacıyev Sani. Türkiye-Rusya ilişkileri ve Ermeni terörü. “Bakü Üniversitesi” Yayınevi, 1998
5. Seyidov Mireli. Azerbaycan halkının soykökünü düşünerken. Bakü. “Yazıçı” Yayınevi, 1989
6. Samedzade Ziyad. Dağlık Karabağ: Bilinmeyen gerçekler. Bakü, “Veten” Yayınevi, 1995
7. Sov. BKP nezdinde Markisizm Leninizm Enstüsünün Merkezi Parti arşivi, F - 461 P-1, D- 4525 L. 1
8. Şaumyan. S, Seçkin eserleri. Bakü, 1978, II cilt
9. Bildirici Yusuf Ziya. Adana Ermenilerin yaptığı katliamlar ve Fransız-Ermeni ilişkileri. Köksav yayınları Ankara 1999
10. Gnkur.ATAŞE Arşiv belgeleri KLS 2818, d. 59, F.2-19
11. “Hakimiyet-i ulusalye” gazetesi, 20 Ocak 1920
12. “Kurtuluş savaşında İçel. Türkiye Kuvayi Milliye Mücahit ve Gazileri Cemiyeti. Mersin Şubesi Yayınları, İstanbul 1971
13. Loti Pierre “Sevgili Fransamızın Doğudaki ölümü”. TC Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000
14. “Yeni Adana” gazetesi, 2 Şubat 1920
15. Arakelov Robert. Karabağ günlüğü. Azerneşr, 1995
16. “Ermeni sorunu dünya güçler dengesi ışığında. TRT yayınları. Ankara 2007

- 17 . Arutyunyan A. 1914-1917 Kafkasya cephesi . Erivan 1971
18. “Bakinsiy raboçiy”, № 8, 1923
19. Koçar Meri. « Ermeni sorunu ve Ermeni-türk toplumsal-politik ilişkileri. Erivan 1988
20. Pirumov S.G (Pirumyan) «Dışarıdaki taşnaklar». Doğu araştırmaları bilimsel birliği yayını, Tiflis, 1934
21. Pompeyev Yuriy. “Kanlı Karabağ”, Bakü, “Azerbaycan” gazetesi, 1992
- 22.V.Kudulyan. Andranik i baderazmı kitabı, (Ermenice) Beyrut, 1929, 24 05
- 23.“Hncak” gazetesi, 1890, № 9
- 24.“Droşak” gazetesi, 1899,№8.
- 25.“Ports” (“Snak”) dergisi, 1879, №8.
26. Karabağ, Sorular, deliller. Bakü, Kismet Yayınevi, 2005
27. Memmedov N.R. “Azerbaycan SSC-nin Dağlık Karabağ Özerk Vilayetinde toplumsal-siyasal hayat, ekonomik ve kültürel gelişme (1923–1991)”, Bakü , Eğitim Yayınevi, 2008
28. Dağlık Karabağ Özerk Vilayetinin kurulması tarihinden. Bakü. Azernesır Yayınevi, 1989.

Ermenice internet siteleri

- www.analitika.at.ua .14.05.09
www.panarmenian.net. 13.04.08
www.ararat-center-1605.07
www.tert.am 18.12.08
www.arev.ru .23.09.07
www.azg.am. 13.08.09
www.haykakan.jamanak.am.14.09.08
www.hayots.aşharh.am.16.12.08
www.çorort.işhanutyun.am 29.09.08

www.zinvor..12.08.07
www.kapital.am 06.05.09
www.mitk.am. 18.07.09